

UDK: 323.1(439:497.5) »1848–1849«
Izvorni znanstveni članak
Priljeno: 22. 1. 1997.

Mađarski nacionalizam i hrvatska politika 1848.–1849.

TOMISLAV MARKUS

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor analizira osnovne aspekte hrvatsko-mađarskih odnosa 1848.–1849. u sklopu tadašnjih revolucionarnih zbivanja u Habsburškoj monarhiji. Ukazuje na uzroke sukobljavanja dviju nacionalnih politika, međusobnog rata, nemogućnosti pomirenja i promjena unutar hrvatske politike prema Ugarskoj i mađarskom nacionalizmu do kojeg dolazi s promjenom općih političkih prilika u Habsburškoj monarhiji.

Hrvatsko-mađarski odnosi do ožujka 1848.

Tokom XVIII. stoljeća hrvatsko i ugarsko plemstvo bilo je solidarno u otporu centralističkoj politici Habsburgovaca, koji su nastojali ukinuti političku i državnu posebnost Ugarske i Hrvatske i pretvoriti Habsburšku monarhiju u centraliziranu državu po uzoru na predrevolucionarnu Francusku. Hrvatski su staleži 1790. prihvatili podvrgavanje Banske Hrvatske u upravnim i financijskim poslovima Ugarskom namjesničkom vijeću, dok Hrvatska ne povрати krajeve pod mletačkom i osmanlijskom vlašću. Ta je odluka dugoročno bila pravni temelj sve jačeg mađarskog pritiska usmjerenog prema hrvatskog autonomiji, i to pritiska, koji je, tijekom prve polovice XIX. stoljeća, sve izrazitije dobivao nacionalna obilježja.

Centralističke mjere Josipa II. potaknule su sve brži uspon mađarskog nacionalizma, najprije na kulturnom, a zatim, od dvadesetih godina XIX. stoljeća, i na političkom planu. U prvoj polovici tog stoljeća dolazi do postupnog pretvaranja Ugarske u Mađarsku s mađarskim službenim jezikom u crkvenim i državnim organima. Taj proces završava tridesetih i četrdesetih godina XIX. stoljeća i imao je teške posljedice po nemađarske narodnosti u istočnom dijelu Monarhije. Na obrazovane slojeve Srba, Slovaka, Nijemaca i Rumunja vršio se pritisak u cilju njihove mađarizacije i prihvaćanja mađarske nacionalne ideje i jezika. Mađarski je pritisak, ipak, najprije bio usmjeren na Bansku Hrvatsku, koja je zadržala ograničenu autonomiju u vidu banske vlasti, imenovane od kralja, Sabora, bez čije potvrde nisu mogli postati valjani zakoni stvoreni na Saboru Ugarske/Mađarske u Požunu i latinskog kao službenog jezika.

Od godine 1825.–1827. Sabor u Požunu nastoji ishoditi proširenje upotrebe mađarskog jezika u Hrvatskoj i uspijeva postići da hrvatski staleži pri-

hvate učenje mađarskog jezika kao obvezatnog u hrvatskim školama. U kasnijim saborskim zasjedanjima, 1832.–1836. i 1843.–1844., Mađari nastoje osigurati pravo useljavanja u Hrvatsku protestantima, hrvatskim poslanicima u Požunu zabranjuju govore na latinskom, žele neposredno pripojiti Slavoniju Mađarskoj i uvesti mađarski jezik kao službeni u Hrvatskoj i Slavoniji. Vrhunac takvog nastojanja dogodio se neposredno prije početka revolucije, u siječnju 1848., kada je Sabor Mađarske donio Osnovu zakona o mađarskom jeziku i narodnosti. Njome je slavonskim županijama ostavljeno još šest godina do uvođenja mađarskog jezika, a županije uže Hrvatske morale su se dopisivati s mađarskim oblastima na mađarskom.

Hrvatski su staleži nastojali, koliko su mogli, obraniti autonomiju Kraljevine Hrvatske i Slavonije. No, njihov bi otpor mađarskom nacionalizmu ubrzo postao nemoguć da tridesetih i četrdesetih godina XIX. stoljeća, ne dolazi do ulaska organizirane hrvatske nacionalne inteligencije u javni, najprije kulturni, a zatim i politički život. Taj je pokret već od suvremenika označavan kao »hrvatski narodni preporod«, a obično se veže uz početak izlaženja *Novina horvatzkih* Ljudevita Gaja 1835. Hrvatski su nacionalisti branili, kao i tradicionalni privilegirani staleži, hrvatsku političku autonomiju i municipalna prava, ali ujedno su izražavali i nove ideje građanskog nacionalizma, koje su u Zapadnoj Europi sve više prevladavale. Radi stjecanja moralnog oslonca protiv mađarskog nacionalizma izražavali su ideju slavenske i južnoslavenske književne i kulturne solidarnosti. Bečki je dvor uglavnom potpomagao Hrvate u nastojanju da očuvaju svoju autonomiju, jer se plašio radikaliziranja zahtjeva mađarske opozicije, koja je željela što veću samostalnost Mađarske od Beča. Iako su pružali otpor agresivnoj mađarskoj politici hrvatski su javni djelatnici, okupljeni u Ilirskoj, kasnije Narodnoj stranci, isticali prednosti ustavnog poretka u Ugarskoj, makar i plemićkog karaktera, pred neustavnim austrijskim nasljednim pokrajinama. Ujedno su stalno pravili razliku između »Ugarske« i »Mađarske«, dokazujući neopravdanost mađarskog identificiranja ovih naziva, jer Mađari u Ugarskoj čine tek nešto više od trećine stanovništva. U hrvatskoj je politici četrdesetih godina postojala i manjinska grupacija, okupljena u Horvatsko-vugerskoj stranci, koja se zalagala za čvršće povezivanje Hrvatske s Mađarskom, ali ona se postupno, do 1848., diskreditirala stalnim popuštanjem mađarskim zahtjevima oko sužavanja hrvatske autonomije. Hrvatski su nacionalisti iz Narodne stranke najveći uspjeh postigli u listopadu 1847. kada je posljednji staleški Sabor Hrvatske donio zaključak o zamjeni latinskog jezika hrvatskim (štokavskim) i koji su hrvatske oblasti ubrzo, bez kraljeve sankcije, počele uvoditi u život.¹

¹ O hrvatsko-mađarskim odnosima do 1848. ovdje se mogu spomenuti: Tade Smičiklas, *Poviest hrvatska* Zagreb 1879.; Isti, *Obrana i razvitak hrvatske narodne ideje 1790–1830.*, u: *Rad JAZU* 80, Zagreb 11.–72.; Ferdo Šišić, *Hrvatska povijest III (1790–1847)*, Zagreb 1913.; Milan Prelog, *Slavenska renesansa 1780–1848.*, Zagreb 1924.; Gyula Miskolczy, *A horvát kérdés története és ironmáyai a rendi állam korában I–II.*, Budapest 1927.–1928.; Endre Aráto, *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1790–1848.*, I–II., Budapest 1960.; G. Baranyi, *Stephen Szechenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism 1790–1841.*, Princeton 1968.; Inna Ivanovna Leščilovskaja, *Illirizm. K istorii horvatsogo nacional'nogo Vozroždenija*, Moskva 1969.; Jaroslav Šidak, *Hr-*

*Hrvatsko-mađarski odnosi od početka revolucije do
Jelačićeve oružane intervencije*

Radikalni dio mađarske politike, koji je želio pretvaranje Mađarske u nezavisnu kraljevinu, došao je u priliku ostvariti svoje namjere u ožujku 1848. Pod utjecajem niza revolucija i nemira u Zapadnoj i Srednjoj Europi, u Beču je sredinom ožujka došlo do uličnih nereda, ostavke ministra vanjskih poslova kneza Metternicha, proglašenja političkih sloboda i carevog obećanja ustava. U sjevernoj Italiji izbila je protuaustrijska pobuna, a Pijemont je objavio rat Austriji radi pripojenja austrijske Lombardije i Venecije. U austrijskoj vojsci borile su se i brojne jedinice iz Mađarske, koje je glavni austrijski zapovjednik maršal Radetzky morao zadržati ako je želio postići pobjedu. U tim je okolnostima kralj morao 17. ožujka 1848. pristati na stvaranje samostalne mađarske vlade, čime je Mađarska, sa svojom vojskom, financijama i diplomacijom, postala de facto nezavisna država. Time je dotadašnja realna unija između zapadnih i istočnih dijelova Monarhije, Cislajtanije i Translajtanije, pretvorena u formalnu personalnu uniju. To je ujedno bio presudni događaj za cjelokupan daljnji razvitak hrvatsko-mađarskih odnosa do kraja revolucije u ljeto 1849. Pojava samostalne mađarske vlade, krajnje neprijateljski raspoložene prema opravdanim zahtjevima nemađarskih nacija za političkom, kulturnom i vjerskom autonomijom, odlučujuće je djelovala na postupno priklanjanje najvećeg dijela hrvatske javnosti i politike na prekid višestoljetnog mađarsko-hrvatskog saveza. Ona je uvjetovala kasnije priklanjanje politike nemađarskih naroda, uključujući i Hrvate, Beču i neželjeno pomaganje obnovi austrijske reakcije. Tek je hipotetično pitanje, na koje je nemoguće odgovoriti, kako bi se nemađarski narodi ponašali u proljeće 1848., da su znali kakvim će interesima poslužiti njihove nacionalne težnje.

Neposredno nakon Metternichovog pada u hrvatskoj je politici postojala određena nada da bi se, u novim liberalnijim okolnostima, mogla promijeniti mađarska politika prema nemađarskim narodima. U adresi zagrebačkih građana kralju 17. ožujka 1848., koja predstavlja prvo reagiranje hrvatske politike na nove prilike, pozdravljaju se »slobodne institucije«, koje su od kralja izmolila »ugarska naša bratja«, ali izražava se i opreznost zbog širine i značaja dobivenih ustupaka. Odmah se, dakle, predviđala mogućnost da će stvaranje samostalne mađarske vlade voditi zaoštavanju hrvatsko-mađarskih odnosa. Adresa dalje ističe da hrvatski poslanici u Saboru Mađarske u Požunu nemaju uputstva za djelovanje u novonastalim prilikama, zbog čega treba što prije sazvati Sabor Hrvatske. Sazivanje Sabora, traži se, prema tome, i zbog neizvjesnosti u po-

vatski narodni preporod – ideje i problemi, u: *Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća*, Zagreb 1973., 95.–111; Isti, *Stranački odnosi u Hrvatskoj prije 1848.*, u: n. dj., 125.–151.; J. Šidak – Vinko Foretić – Julije Grabovac – Igor Karaman – Petar Strčić – Mirko Valentić, *Hrvatski narodni preporod – ilirski pokret*, Zagreb 1988.; Ellinor Murray-Despalatović, *Ljudevit Gaj and the Illyrian Movement*, New York–London 1975.; Nikša Stančić, *Hrvatski narodni preporod 1790–1848*, u: *Hrvatski narodni preporod. Hrvatska u vrijeme ilirskog pokreta 1790–1848*, Zagreb 1985., 1.–29.; Isti, *Još Hrvatska ni propala*, Zagreb 1989.; Petér Hanák (ur.), *Povijest Mađarske*, Zagreb 1995.

gledu daljnjeg razvitka hrvatsko-mađarskih odnosa. U adresi se, također, ističe tradicionalna nezavisnost Trojedne kraljevine prema Ugarskoj (ne: Mađarskoj) i želja da i Hrvati dobiju široke ustupke kao i Mađari.²

Najznačajniji dokument hrvatske politike u prvim tjednima revolucije predstavljaju »Zahtjevanja naroda«, donesena na zagrebačkoj narodnoj skupštini 25. ožujka 1848. U njima se traži hitno sazivanje Sabora, »narodna nezavisnost«, posebna hrvatska vlada, utemeljenje sveučilišta, narodne banke i slobode tiska, ukinuće kmetstva, te pripajanje Dalmacije i Vojne granice Banskej Hrvatskoj. Izabran je i graničarski pukovnik Josip Jelačić za bana Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.³ Uvodno izražena želja za ostankom Hrvatske u okviru ugarske krune⁴ i očuvanjem »čelokupnosti države ugarske« ostala je u pozadini pred ovim osnovnim nacionalnim zahtjevima. Premda su ti zahtjevi značili težnju za radikalnom promjenom predožujskog stanja, sadržavali su težnju za očuvanjem cjelovitosti Habsburške monarhije, dakle realne, a ne samo personalne unije između zemalja Cislajtanije i Translajtanije. Takva je koncepcija bila u direktnoj suprotnosti s mađarskim separatističkim, iako tada formalno legalnim pokretom, koji je privremeno uspio pretvoriti Mađarsku u samostalnu državu. Hrvatski zahtjevi ne sadrže, poput peštanskih od 15. ožujka 1848. i onih koje je tražilo i dobilo od kralja mađarsko saborsko poslanstvo 17. ožujka, zahtjev za nezavisnom vojskom, financijama i diplomacijom.⁵ Nepo-

² Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (AHAZU), Ostavština Ferde Šišića, Acta-rukopisi, XIII B 231/19.

³ J. Šidak, »Narodna zahtijevanja« od 25. ožujka – program hrvatske Četrdesetosme (dalje: »Narodna zahtijevanja«), u: *Studije iz hrvatske povijesti 1848–49.* (dalje: *Studije 1848–49.*), Zagreb 1979., 51.–52. Državna konferencija u Beču već je 21.–23. ožujka 1848. imenovala Jelačića hrvatskim banom. U tom je trenutku i Hrvatima i Bečkom dvoru, koji je već tada računao s mogućnošću vojnog obračuna s mađarskom samostalnošću, odgovaralo da ban bude vojnik, odan Austriji, popularan u Hrvatskoj i izrazito antimadžarski orijentiran. O Jelačićevom imenovanju u Beču i izboru u Zagrebu usp. F. Šišić, *Kako je Jelačić postao banom*, u: *Jugoslavenska njiva VII/II.*, Zagreb 1923., 169.–183. i J. Šidak, »Narodna zahtijevanja«, u: *Studije 1848–49.*, 33.–74. Kod Jelačićevog polaganja zakletve kralju početkom travnja u Beču došlo je do izvjesnog kompromisa s Mađarima, jer je Jelačić imenovan zapovjednikom Hrvatske, ali ne i Slavonske vojne granice, pošto su Mađari smatrali Slavoniju neposrednim dijelom svoje države. Zapovjednik ove druge, podređen mađarskoj vladi, bio je general Johann Hrabowsky. Inače, »Zahtjevanja naroda« ne predstavljaju program hrvatske Četrdesetosme sa stajališta hrvatsko-mađarskih odnosa, jer ne sadrže zahtjev, dominantan u kasnijem razdoblju, za potpunim osamostaljenjem Hrvatske od Mađarske.

⁴ Dokumenti nastali u hrvatskoj politici i političkoj javnosti 1848.–1849. samo izuzetno spominju »hrvatsku krunu« kao državni simbol povijesno različit i nezavisan od »ugarske krune«. No, takvo će razlikovanje postati dominantno u hrvatskoj politici nakon obnove ustavnog stanja 1860.

⁵ Stoga J. Šidak, »Narodna zahtijevanja«, u: *Studije 1848–49.*, 56.–57. griješi kada govori o velikoj sličnosti peštanskih i zagrebačkih zahtijevanja. Također je teško prihvatiti tvrdnju suvremenika i aktivnog sudionika hrvatskog pokreta baruna Josipa Neustädtera, *Le ban Jelačić et les événements en Croatie depuis l'an 1848.*, I., Zagreb 1940., 350; 353; 370. (*Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.*, I., Zagreb 1994., 302.–303., 315.–316.) da bi Hrvati, bez bana Jelačića, krenuli revolucionarnim mađarskim putem. Osnovni hrvatski nacionalni ciljevi nisu bili izraz težnji ove ili one osobe,

stavljanje takvih zahtjeva, koje se ne bi moglo usuglasiti s hrvatskom težnjom očuvanja cjelovitosti Monarhije, ostalo je, osim djelomično programa stvaranja narodne hrvatske vojske, konstanta hrvatske politike 1848.–1849. Ona nije proizlazila iz pristajanja uz reakciju, nego je bila posljedica spoznaje hrvatskih političara da opće geopolitičke okolnosti u Srednjoj i Jugoistočnoj Europi nisu povoljne za potpuno osamostaljenje Hrvatske. Također, česte izjave u tadašnjoj hrvatskoj politici o očuvanju cjelovitosti Austrije nisu bile, kako će budući događaji pokazati, izraz tek formalne lojalnosti i oportunitizma, nego načelna distanca od mađarskog separatističkog pokreta i putokaz za kasnija formuliranja, u ideji austroslavizma i preuređenja Austrije, dugoročne hrvatske nacionalne politike. Hrvatsko je poslanstvo u Beču predalo kralju 31. ožujka 1848. skraćena »Zahtjevanja naroda« u obliku peticije. U njoj je zahtjev za dobivanjem autonomne hrvatske vlade, nezavisne od vlade u Pešti, objašnjen opasnošću za hrvatski nacionalni razvitak zbog »samovolje mađarske pokrajinske uprave i protunarodnog duha mađarskih dikasterija«.⁶ Međutim, kralj je uskratio potvrdu hrvatskim zahtjevima, jer su se kosili s ciljevima tada jačeg političkog čimbenika na Dvoru, tj. mađarskom vladom.

Hrvatska je, zbog puta prema moru i izvora vojne snage u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj granici, imala veliko značenje u mađarskoj politici. Stoga je na početku mađarskog četrdesetosmaškog pokreta postojala tendencija za makar privremenom izgradnjom modus vivendija s Hrvatima, posebno s obzirom na nesigurni položaj mađarske vlade, opterećene seljačkim nemirima i nesređenim odnosima s nemađarskim narodima. Krajem ožujka 1848. peštanski Odbor sigurnosti uputio je Hrvatima poziv za prevladavanje dotadašnje nesloge i za zajedničku borbu protiv »tiranske austrijske birokracije«, koja je glavni neprijatelj nacionalnog razvitka i slobode Hrvata i Mađara.⁷ Širenje takvih i sličnih proglašenja Mađari su povjcrili svojim pristalicama u Hrvatskoj iz nekadašnje Hrvatsko-vugerske stranke, ali oni su ubrzo onemogućeni, uhvaćeni i protjerani ili su sami emigrirali iz zemlje.⁸ Međutim, kako mađarska službena politika razumijeva budući odnos s Hrvatima, pokazalo se u ustavnim zakonima, koje je Sabor Mađarske donio u prvoj polovici travnja 1848., neposredno prije prestanka svojeg zasjedanja. Po njima slavonske su županije – virovitička, požeška i srijemska – svrstane uz druge mađarske županije, kao da ne pripadaju Kraljevini Slavoniji i, preko nje, Kraljevini Hrvatskoj. Užoj Hrvatskoj, tj. Zagrebačkoj, Varaždinskoj i Križevačkoj županiji, ostavljeno je pravo sazivanja »pokrajinskog sabora« i ograničeno pravo upotrebe latinskog (ne: hrvatskog!) jezika. Hrvatske i slavonske županije, te Vojna granica slale bi u Sabor Mađarske 42 od ukupno 377, uglavnom mađarskih zastupnika, čime bi se osiguralo nadglasavanje hrvatskih zastupnika i potpuno uništenje ostataka hrvatske auto-

nego izraz jednog nacionalnog pokreta u određenim složenim političkim i društvenim prilikama u Habsburškoj monarhiji i Europi.

⁶ J. Šidak, »Narodna zahtjevanja«, u: *Studije 1848–49.*, 72.

⁷ Hrvatski državni arhiv (HDA), Zbirka stampata I. (ZS I.), 1848/131–102.

⁸ O toj grupaciji promađarski orijentiranih hrvatskih političara usp.: Vladimir Koščak, *Mađaronska emigracija 1848.*, u: *Historijski zbornik (HZ) III.*, Zagreb 1950., 39.–124.; Isti, *Hrvatska politika 1848/49.*, u: *Forum VII/XVI.*, Zagreb 1968., 130.–159.

nomije. Hrvatski bi zastupnici morali govoriti mađarski i ne bi činili, kao prije 1848., kolektivno tijelo s pravom apelacije na kralja, nego bi imali samo osobno pravo glasa. Hrvatska bi politika potpuno izgubila mogućnost oslonca na Bečki dvor, jer bi kralj mogao vršiti svoje prerogative samo ako premjesti prijestolje u Peštu. Ostali nemađarski narodi u Translajtaciji nisu niti spomenuti, jer su Mađari smatrali, kao i prije 1848., da oni predstavljaju manjine bez prava na političku autonomiju.⁹

Reagiranjem hrvatske javnosti na mađarske proglose bilo je uglavnom negativno, jer mađarski nacionalizam, stekavši samostalnost prema Beču, ne samo da nije smanjio politički pritisak na Hrvatsku, nego ga je znatno pojačao, nastojeći potpuno uništiti hrvatsku autonomiju. Poznati hrvatski publicist slovačkog porijekla Bogoslav Šulek istaknuo je da svoju pravednost Mađari moraju najprije pokazati priznanjem nemađarskih naroda: »Ako Magjari hoće da se s nami sdruže, ncka izjave svečano jednakost svih narodnosti pod ugarskom krunom – pa je mir gotov... Ako su ukinute privilegije pojedinih osoba i stališah, treba da se ukinu i privilegije pojedinih naroda – jednakost svagde i svuda treba da se uvede.«. Spomenuo je česte tvrdnje mađarskih političara i publicista da se Mađari ne bore za narodnost, nego za slobodu, ali »mi [Hrvati – T. M.] ne poznajemo slobode bez narodnosti. Il zar je moguće da budu pojedini ljudi slobodni, a ne i sav narod? Mi dakle želimo slobodu u narodnosti i narodnost u slobodi.«. Upozorio je da Mađari dopuštaju Hrvatima upotrebu narodnog jezika u lokalnim poslovima, ali to već Hrvati imaju. Na kraju je pozvao na oprez i pozorno praćenje daljnjih mađarskih postupaka.¹⁰

Ivan Mažuranić tražio je, u brošuri iz sredine travnja 1848., ostvarenje pune ravnopravnosti svih ugarskih naroda, smatrajući da sve zlo međunarodnih sukoba u Translajtaciji proizlazi iz mađarskog poistovjećivanja Ugarske i Mađarske. Svim bi ugarskim narodima trebalo dopustiti slobodnu upotrebu vlastitog jezika ne samo u lokalnim poslovima u okviru gradova i županija, nego i u Saboru Ugarske. Ukazao je na potrebu pretvaranja Ugarske u istočnu Švicarsku s harmoničnim suživotom različitih narodnosti. Dopustio je mogućnost zajedničkog hrvatsko-ugarskog zakonodavstva, koje bi, na temelju međudržavnog sporazuma, donosilo propise o porezu i o službenju vojne obveze. Pri tome je inzistirao na potpunoj samostalnosti hrvatskih državnih organa – Sabora i bana, kojeg bi imenovao kralj bez sudjelovanja ugarske vlade, – od ugarskih vlasti. Predvidio je, ako se nastave mađarski napadi na hrvatsku samostalnost, oružani hrvatsko-mađarski obračun i propast mađarske politike.¹¹ U isto vrijeme izdao je brošuru i poznati književnik i političar mađarskog porijekla Ljudevit Vukotinović (ranije Lajos Farkás). Istaknuo je kao najglavniju potrebu potpuno otcjepljenje Hrvatske od Mađarske, jer su interesi i težnje Hrvata, kao slavenskog naroda, potpuno suprotne Mađarima. U suprotnosti s ovim zah-

⁹ Tekst mađarskih ustavnih zakona u: HDA, Virovitička županija, Acta publico-politica, 1848/kut. 745/br. 322.

¹⁰ B. Šulek, *Magjarske proklamacije – Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske* (NDHS), 13. IV. 1848./34.

¹¹ Ivan Mažuranić, *Hrvati Mađarom. Odgovor na proglose njihove od ožujka meseca i travnja 1848.*, Karlovac 1994. (reprint)

tjevom, nije inzistirao na stvaranju posebne hrvatske vlade, nego je dopustio mogućnost da se prizna ugarska vlada, tako da se u njoj postavi jedan ministar za hrvatske poslove i da se kod prve prilike ta vlada pretvori od mađarske u slavensku.¹² Krajem ožujka 1848. Vukotinović je na skupštini Križevačke županije podnio prijedlog da se ne prizna mađarska vlada jer je antihrvatski orijentirana, a nastala je bez ikakvog hrvatskog sudjelovanja.¹³ Takvo stajalište ipak nije bilo tada jedinstveno kod hrvatskih oblasti, jer je Zagrebačka županija još bila pod kontrolom pripadnika promađarske Hrvatsko-vugerske stranke, a slavonske županije bile su sklone priznati mađarsku vladu, ako bi garantirala, namještanjem dvaju hrvatskih ministara, hrvatsku autonomiju i slobodnu upotrebu hrvatskog jezika u svim javnim poslovima unutar Banske Hrvatske. No, u travnju 1848. takvo će se stanje promijeniti u većini županija na štetu mađarske vlade.

Jedan od najznačajnijih dokumenata hrvatske politike u travnju 1848. predstavlja članak poznatog hrvatskog književnika i političara Ivana Kukuljevića. U njemu je prvi predložio sazivanje slavenskog kongresa kako bi se lakše ostvarilo načelo jednakosti i slobode među austrijskim narodima. Istaknuo je želju da Hrvatska i dalje ostane u savezu s ugarskom krunom, te u »tješnom političnom i bratinskom savezu« s Ugarskom s kojom se slobodnom voljom povezala davno u prošlosti. No očuvanje takvog saveza može biti samo uz »p o d p u n u s l o b o d u i j e d n a k o s t s v i u h n a r o d a h n a z e m l j i u g a r s k o j s t a n u j u ć i h, d a k l e i s v i u h j e z i k a h u i s t o j z e m l j i v l a d a j u ć i h«. Hrvati, po njemu, ne smiju trpjeti gospodstvo niti jednog naroda, jezika ili staleža u Ugarskoj. Stoga se moraju »svom silom opriti Magjarom, njihovomu narodnom usurpiranom despotizmu, njihovoj pohlipi za gospodstvom i zajedno njihovoga stabla ministrom, koji su sve do najnovijih događajah branili samo interes magjarskoga naroda, kao jedne samo česti stanovništva zemlje ugarske, i koji su svi skupa aristokrate, a ne, kao što vrême zahtěva, i drugih stališah«. Ukazao je na činjenicu da je Hrvatska oduvijek imala poseban politički položaj u Ugarskoj, koji treba i nadalje očuvati sa svojim Saborom i onim dijelovima Ugarske, poput Međimurja, koji su nasilno otkinuti od Hrvatske. Na kraju je Kukuljević predložio uže povezivanje teritorijalno ujedinjene Hrvatske sa slovenskim pokrajinama u Austriji.¹⁴

Navedeni dokumenti pokazuju da je u hrvatskoj javnosti brzo sazrijevala, u drugoj polovici ožujka i u travnju 1848., spoznaja o suštinski različitim hrvatskim i mađarskim interesima. Iako pojedini pisci dopuštaju deklarativno oču-

¹² Ljudevit Vukotinović, *Někoja glavna pitanja našeg vrěmena*, Zagreb 1848.

¹³ NDHS, 1. IV. 1848/29..

¹⁴ Ivan Kukuljević, *Kakva trěba da bude u obće politika naša* – NDHS, 20. IV. 1848/37. Povezivanje s austrijskim pokrajinama, koje su sada stekle ustavnu i političku slobodu, a nisu opterećene dugotrajnom vlašću plemstva i kmetskim odnosima na selu, predlagao je još krajem ožujka B. Šulek, *Molba na gospodu duhovnike* – NDHS, 30. III. 1848/28. O pitanju tadašnjeg povezivanja hrvatskih i slovenskih zemalja opširno piše Petar Korunić, *Jugoslavenska ideja u hrvatskoj i slovenskoj politici za revolucije 1848–1849. g.*, u: *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* (RIHP) 14, Zagreb 1981., 91.–228.; Isti, *Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici (hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848–1874)*, Zagreb 1986.

vanje hrvatsko-mađarskog saveza, uvjetuju ga tolikim ogradama i zahtjevima da ni sami nisu, izgleda, previše vjerovali u realnost takvih koncepcija. No, osnovni je i dominantan hrvatski zahtjev da Hrvatska bude potpuno nezavisna od Ugarske, sa svojom posebnom vladom, saborom i banskom vlašću, te da Mađari priznaju ravnopravnost nemađarskim narodima u Translajtániji. Sukladno tome zagrebački listovi *Novine dalmatinsko-horvatsko-slavonske* i *Agramer Zeitung* objavljuju, u ovom razdoblju, mnoštvo dopisa iz različitih krajeva Hrvatske i Mađarske o gnjevu pripadnika nemađarskih naroda zbog nastavljanja i pojačavanja mađarske hegemonije. Pozorno se registriraju prvi počeci odlučnijeg otpora, posebno u srpskim, rumunjskim i slovačkim područjima, protiv mađarske vlade. Politika samostalne mađarske vlade i ustavni zakoni Sabora Mađarske također nisu mogli stvoriti nikakvo povjerenje u Hrvatskoj o iskrenosti mađarskih namjera i proglašenja Hrvatima. Samostalna mađarska država neposredno je ugrožavala političku opstojnost Hrvatske i nije se mogla uskladiti s hrvatskim inzistiranjem na cjelovitosti Monarhije. U takvom je raspoloženju proglas bana Jelačića Hrvatima i Srbima u Trojednoj kraljevini od 25. travnja 1848. mogao naići samo na odobravanje najvećeg dijela hrvatske javnosti. U njemu je Jelačić istaknuo da su revolucionarni događaji uništili dotadašnji politički odnos Hrvatske i Mađarske i da je potrebno »imajući starinski naš savez sa samom krunom ugarskom pred očima, o tom da nastojimo, da se, prekinuvši dotle svaki obzir na novo sadanje praviteljstvo ugarsko, osnuju novi temelji odnošenja između nas i krune ugarske u duhu slobode, samostalnosti, jednakosti i onako, kao što se to slobodnom i junačkom narodu pristoji.« Taj bi zadatak, dakako, trebao pripasti Saboru, koji bi se trebao sazvati što prije na temelju narodnog zastupanja. Do tada Jelačić je zabranio svim oblastima da se obraćaju bilo kome izvan Hrvatske, tj. mađarskoj vladi, i da slušaju samo njegove naloge.¹⁵ Dva dana kasnije Jelačić je proglasio i prijeki sud protiv otimača vlastelinske imovine, ali i promađarskih političara, koji su nastojali izazvati nemire na hrvatskom selu, tvrdeći da banovi pristalice žele povratiti kmetstvo.

Jelačićev proglas o prekidu službenih odnosa hrvatskih oblasti s mađarskom vladom predstavlja završni i najznačajniji čin u prvoj fazi hrvatsko-mađarskih odnosa 1848.–1849. Njime je hrvatski ban u potpunosti prihvatio težnju najvećeg dijela hrvatske javnosti za potpunim osamostaljenjem Hrvatske od Mađarske, ali ostavio je otvorenom mogućnost stvaranja novog hrvatsko-mađarskog saveza u budućnosti na temelju pune ravnopravnosti dvaju naroda i država i odstupanja Mađara od potpune samostalnosti. Takav savez, naravno, nije bio moguć, jer Mađari nisu priznavali ravnopravnost niti Hrvatskoj, niti nemađarskim narodima i nisu željeli odstupiti od samostalne vlade, koju su stekli u ožujku 1848. Može se, u cjelini, reći da je osnovni razlog hrvatsko-mađarskog sukoba u različitim pogledima na politički i državno-pravni odnos dviju država. Suštinsko je bilo pitanje je li Hrvatska, kako su smatrali Mađari, integralni dio Mađarske s pravom, u krajnjem slučaju, na vrlo skućenu pokrajinsku autonomiju ili je, kako su smatrali Hrvati, nezavisna država i u pogledu stanja u prošlosti i sa stajališta modernog prirodno-nacionalnog prava. Iz ovog osnovnog uzroka izvodila su se daljnja dva uzroka, a ona su bila pitanje cjelovi-

¹⁵ HDA, ZS I., 1848/131–65.

tosti Habsburške monarhije i ravnopravnosti ugarskih naroda. Hrvatska je politika inzistirala na potvrdnom stavu prema ovim pitanjima, jer je smatrala nemogućim potpuno osamostaljenje Hrvatske, a samo bi u okviru Monarhije i s narodnom ravnopravnošću u Ugarskoj mogla biti konačno otklonjena prijetnja mađarske prevlasti. Sva tri uzroka hrvatsko-mađarskog sukoba – politički odnos Hrvatske i Mađarske, cjelovitost Monarhije i ravnopravnost ugarskih naroda – ostat će neotklonjena do kraja građanskog rata i završetka revolucije u Podunavlju i onemogućiti sporazum hrvatske i mađarske politike.

Nacionalni pokret u Hrvatskoj mađarska su politika i javnost tretirale kao djelo malobrojnih fanatika i proaustrijskih reakcionara na čelu s Jelačićem. Takvu su jednostranu sliku o hrvatskom nacionalizmu mađarski publicisti dosta uspješno nastojali proširiti u zapadnoeuropskoj javnosti. Veći dio javnog mnijenja i političkih listova u zemljama Zapadne i Srednje Europe smatrao je Mađare liberalima i borcima za slobodu, a Hrvate, kao i druge nemađarske narode u Translajtani, zaostalim pobornicima reakcije i austrijskog apsolutizma. U tome se posebno isticao dio njemačke javnosti, koja je u Mađarima gledala saveznika protiv slavenskih naroda i tobožnjeg političkog »panslavizma« kao težnje da se svi slavenski krajevi pripoje ruskom carstvu. Međutim, niti je mađarska politika od takvog crno-bijelog pristupa zapadnoeuropske javnosti imala praktične koristi, niti hrvatska politika štete.

U takvim je nepomirljivim nacionalnim ciljevima moralo doći, od kraja travnja 1848., do sve bržeg i jačeg zaoštavanja hrvatsko-mađarskih odnosa. Mađarska je politika nastojala formalno legalnim sredstvima postići pokoravanje Hrvatske. Mađarski je palatin tražio krajem travnja od Jelačića da poništi nezakonite odluke, posebno proglas o prekidu službenih veza Hrvatske s Mađarskom i o prijekom sudu, i dođe se osobno opravdati u Pešti. Budući da je Jelačić taj poziv ignorirao, palatin ga je sredinom svibnja 1848. formalno svrgnuo s banske časti i imenovao kraljevsku komisiju s generalom Hrabowskim na čelu radi ispitivanja »nemira« u Hrvatskoj. Iako je Bečki dvor sa simpatijama pratio Jelačićevo protumađarsko djelovanje, tada još uvijek nije mogao otvoreno istupiti protiv mađarske vlade. Kralj je ručnim pismima 6. i 7. svibnja 1848. podvrgao Jelačića i Vojnu granicu mađarskoj vladi, a krajem svibnja uputio je Jelačiću zahtjev da odmah dođe na Dvor kako bi se spriječilo otvaranje Sabora Hrvatske, zakazanog za 5. lipnja 1848. Vrhunac ovog »legalnog« mađarskog pritiska na Hrvatsku predstavljaju kraljevi manifesti od 10. lipnja 1848., kojima se Jelačić svrgava s banske časti zbog nastojanja da Hrvatsku odcijepi od Mađarske i zbog uskraćivanja poslušnosti palatinu, mađarskoj vladi i kralju. Svi su ovi postupci stvorili, doduše, određene teškoće Jelačiću, posebno u Virovitičkoj i dijelu Srijemske županije, gdje su Mađari imali jake pozicije, ali nisu presudno oslabili hrvatsku politiku, niti je natjerale na popuštanje. Jelačić je, tijekom travnja i svibnja 1848., dobivao privatna pisma pojedinih hrvatskih političara iz Beča, poput grofa Franje Kulmera, preko kojih se mogao uvjeriti u naklonost, ali i nemoć Dvora da se aktivnije umiješa u hrvatsko-mađarski sukob.

Hrvatski političari nisu sjedili skrštenih ruku za vrijeme ovog pojačavanja mađarskog pritiska na njihovu zemlju. Jelačić je 9. svibnja uveo vlast narodnjaka u Zagrebačkoj županiji, nasilno smijenivši promađarsku upravu, a krajem

istog mjeseca isto je učinio i u plemenitaškoj općini Turopolje. Budući da se hrvatska politika nije mogla osloniti na Bečki dvor, bilo je logično da potraži saveznika na drugoj strani na zajedničkoj protumađarskoj osnovi, i to u srpskom pokretu u Bačkoj, Banatu i Srijemu. Ovdje se, u proljeće 1848., razvio snažan srpski nacionalni pokret, oslanjajući se na organizaciju Pravoslavne crkve, organizaciju Vojne granice i bogatstvo srpskog građanstva u privredno razvijenim komunitetima i varošima. Nakon početnog pokušaja nalaženja zajedničkog jezika srpski i mađarski pokret sukobili su se na pitanju priznavanja političke individualnosti srpske nacije u Mađarskoj. Srpski su nacionalisti, na skupštini u Sremskim Karlovcima 13. i 15. svibnja 1848., proglasili stvaranja Srpske vojvodine kao autonomne države na području Srijema, Baranje, Bačke i Banata s vojvodom kao vojnim i političkim poglavarom na čelu. Ujedno su, radi lakše obrane od Mađara i povezivanja s brojnim stanovništvom pravoslavne vjeroispovijesti u Hrvatskoj i Slavoniji, izrazili želju za stvaranjem političkog saveza s Trojednom kraljevinom na temelju ravnopravnosti.¹⁶ Skupštini je prisustvovalo i pozdravilo je četveročlano hrvatsko poslanstvo, upućeno od bana Jelačića i Banske konferencije, koja je u Zagrebu izradila pravila o izborima za Sabor Hrvatske. Isto je poslanstvo kasnije produžilo put u Kneževinu Srbiju, gdje je od kneza Aleksandra Karađorđevića trebalo potražiti novčanu pomoć za nabavu oružja i municije.¹⁷

Šulek je pozdravio nastojanje mađarskih Srba za stjecanjem političke autonomije na koju, prema njemu, imaju pravo prema modernom nacionalnom načelu, ali i na temelju privilegija koje su im podijelili Habsburgovci u XVII. stoljeću. Istaknuo je da su Hrvati do sada bili usamljeni u borbi protiv Mađara, koji su im željeli uništiti narodnost i autonomiju, ali sada su stekli saveznike, tj. ugarske Srbe s kojima imaju »iste interese, duševni život, budućnost, mi imamo s njimi – i to je sada glavna stvar – istoga neprijatelja, naime Magjara«. Slanje hrvatskog poslanstva na srpsku skupštinu Šulek je objasnio željom Hrvata da Srbe uvjere u iskrenost svojih namjera radi povezivanja u obostranom interesu. Hrvati se, nastavlja Šulek, sa Srbima povezuju istim pravom »kojim se sad Italija sdruživa, kojim se Njemačka skapča, kojim se Erdelj s Ugarskom sjedinjuje – pravom naravnim. Od sada neće biti više granice gore i rijeke nego jezik i narodnost; prestalo [je] političko i diplomatsko gomilanje (Aggregationsprocess) raznorodnih naroda u jedno tjele, nastalo je doba stapljanja (Assimilation) jednorodnih plemenah. U ostalom mi ovim sdruženjem nenamjeravamo odcjepiti se od ugarske krune, koja je slavjanska dakle naša; mi želimo time samo uvesti i u Ugarsku 4. članak austrijske konstitucije – neoskvjernjivost svake narodnosti«. ¹⁸ Nekoliko dana kasnije Šulek je bio među prvima u hrvatskoj javnosti koji je počeo pozivati na oružani obračun s Mađarima, koji, po njemu, ostav-

¹⁶ Radoslav Perović (ur.), *Građa za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848.–1849.*, I., Beograd 1952., dok. 182/str. 258.

¹⁷ O tome više: J. Šidak, *Prilozi hrvatskoj povijesti za revolucije 1848.*, u: RIHP 9, Zagreb 1976., 57–72; Isti, *Odnosi bana Jelačića prema kneževini Srbiji u mjesecu svibnju 1848.*, u: *Studije 1848–49.*, 77–93.

¹⁸ B. Šulek, *Hrvati i Šerblji* – NDHS, 13. V. 1848/47. Šulek misli na ustav koji je car oktroirao 25. travnja 1848. za nasljedne austrijske pokrajine i koji je mjesec dana kasnije opozvan.

ljaju Hrvatima samo izbor između borbe za slobodu i ropstva. Opravdavao je Jelačićev nalog o prekidu veza s mađarskom vladom, jer ova vodi antihrvatsku politiku i ne priznaje pravo Sabora Hrvatske da potvrdi ili odbije zakone požunskog sabora. Vjerovao je da će ban Jelačić povesti Hrvate protiv Mađara i to radi slobode svih ugarskih naroda, a ne radi povratka predožujskog sustava.¹⁹

Osim nastojanja za povezivanjem s mađarskim Srbima i dobivanja novčane pomoći od srbijanskog kneza, hrvatski su političari razvili, u tijeku svibnja 1848., i druge aktivnosti u cilju obrane hrvatske autonomije i smanjivanja mađarskog pritiska na Hrvatsku. Jelačić je krajem travnja pozvao više istaknutih hrvatskih javnih djelatnika iz politike i književnika u Zagreb radi savjetovanja i pomaćanja u upravljanju zemljom. Time je 8. svibnja 1848. počela s radom Banska konferencija, koja je izradila naredbu o saborskim izborima, a kasnije je, nakon Jelačićevog odlaska u rat, u rujnu 1848., prerasla u prvu hrvatsku vladu. To je bila logična posljedica odvajanja Hrvatske od Pešte i dovršavanje hrvatskih napora za upravnim osamostaljenjem u okviru revolucionarnih zbivanja 1848. godine. Vlada je, pod imenom Banskog vijeća, imala, uz ostalo, odjele za financije, vojsku i diplomaciju, ali ona nisu bila izraz težnje za potpunom državnom samostalnošću, kao u slučaju mađarske vlade, nego posljedica nemoci Beča, u tijeku 1848., da preuzme aktivnu ulogu u završavanju građanskog rata i obnovi cjelovitosti Monarhije.²⁰ Banska je konferencija uputila 11. svibnja 1848. kralju opširnu adresu u kojem je izrazila žaljenje zbog činjenice da su svim austrijskim narodima ispunjene, više ili manje, želje, samo su hrvatske ostale neuslišane. Jedina njihova ostvarena želja je imenovanje Jelačića banom, iako su upravo Hrvati podnijeli najviše žrtava, posebno u sjevernoj Italiji za cjelovitost Monarhije. Adresa dalje objašnjava nužnost Jelačićevih naredbi o prekidu veza s mađarskom vladom i o prijekom sudu i traži da one dobiju kraljevu potvrdu, kako bi se izbjegao građanski rat i u istočnom dijelu Carstva. Te su odluke bile usmjerene ponajviše prema očuvanju zakonitosti u Hrvatskoj, ali i zaštiti interesa dinastije. Upozorava se, također, na neprihvatljivost mađarske prevlasti nad drugim nemađarskim narodima, posebno Srbima, u Translajtani.²¹

Najveća potencijalna opasnost za hrvatsku politiku u proljeće i ljeto 1848. bio je general Hrabowsky, koji je bio zapovjednik Slavonske vojne granice. Hrabowsky, kao i većina drugih graničarskih oficira, bio je odgajan u duhu poslušnosti caru i nije imao simpatija prema mađarskoj vladi, ali bio joj je, od svibnja 1848., neposredno podčinjen i mogao je poslužiti za širenje mađarskog utjecaja u Slavoniji. Jelačić se krajem svibnja sastao s Hrabowskym na granici Križevačke županije i Bjelovarske regimente i dogovorio s njim uzajamnu toleranciju i neizazivanje sukoba. Na tom se sastanku Hrabowsky, prema svje-

¹⁹ B. Šulek, *Ultimatum* – NDHS, 16. V. 1848/48.

²⁰ Usp. Iskra Iveljić, O značenju unutrašnjeg odsjeka Banskog vijeća (1848–1850), u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* (RZHP) 22, Zagreb 1989., 71.–94.

²¹ Stjepan Pejaković (ur.), *Aktenstücke zur Geschichte des kroatisch-slavonischen Landtages und der nationalen Bewegung vom Jahre 1848.*, Wien 1861., dok. VII./str. 14.–18.

dočanstvu neposrednog svjedoka Ljudevita Vukotinovića, vrlo povoljno izražavao o Hrvatima kao hrabrom i caru lojalnom narodu, istovremeno se žalio na nasilnu politiku mađarske vlade.²² Međutim, kasnije je Hrabowsky nastojao spriječiti izbor i slanje zastupnika u Sabor u Zagrebu na području Slavonije, a sredinom lipnja napao je srpske ustanike u Sremskim Karlovcima, dakle na području Hrvatske, i time započeo mađarsko-srpski rat. Jelačić je 26. svibnja 1848. uputio nalog hrvatskim i slavonskim oblastima da spriječe dolazak Hrabowskog na svoje područje, a posebno njegov kontakt s pukom i da slušaju samo banske zapovijedi.²³

Sazivanje Sabora, koji bi mogao formulirati najbitnije ciljeve hrvatske politike, bila je, uz osamostaljenje od mađarske vlade, najvažnija težnja hrvatskog nacionalizma u proljeće 1848. Sabor je počeo zasjedati 5. lipnja 1848. u Zagrebu i najprije je uzeo u pretres odnos Hrvatske prema Mađarskoj. U govoru prilikom banske instalacije Jelačić je uređenje odnosa prema sjevernom susjedu istaknuo kao najvažniji zadatak Sabora uz odnos prema kraljevskoj kući. Napomenuo je da se ne želi osobnim mišljenjem pretpostavljati saborskom raspravljanju, ali da bi, s obzirom na opću želju za očuvanjem »saveza« s ugarskom krunom, zastupnici trebali prihvatiti načela »usléd kojih uzdržat će se savez s rečenom krunom ugarskom, tim vëndar [ipak – T. M.] načinom, da jednakost pravah, i slobodno razvijanje narodnosti svim narodom, koji živu pod ugarskom krunom, prosto i nezaprèčeno ostane«. Budući bi odnos Hrvatske i Ugarske, nastavio je Jelačić, trebao biti osnovan na modernim načelima slobode, jednakosti i bratstva, jer to »zahtëva silni duh vrëmena, u kome èovèènost k savëršenosti težì«. Izrazio je umjereni optimizam da će višestoljetni savez omogućiti mirno prevladavanje suprotnosti između Hrvata i Mađara, ali da će inače Hrvati svakako znati oružjem izboriti svoju samostalnost i ravnopravnost ugarskih naroda. Mađarskoj se vladi Hrvati nisu mogli podložiti, jer u njoj ne nalaze jamstva za svoj nacionalni razvitak, jer je negirala cjelovitost Monarhije i »sasvime kralja od sebe svojvoljno zavisnog učinila, ter [i – T. M.] tako načelo monarhièko u temelju uzdržmala«.²⁴

U Saboru je postojala manjina zastupnika koja se zalagala za očuvanje višestoljetnog saveza s Ugarskom, smatrajući da je Hrvatska privredno preslaba za samostalnost, a da Mađari, u novim okolnostima, neće moći više održati svoju prevlast nad nemađarskim narodima. Smatrali su da bi hrvatsko odvajanje od Ugarske imalo negativne posljedice po ostale nemađarske narode i možda bi omogućilo Mađarima da održe vlast nad njima. I ta je grupa zastupnika dosljedno pravila razliku između »Ugarske« kao zajednice zemalja i na-

²² Ljudevit Vukotinović, *Něšta o Hrabovskom* – NDHS, 6. VII. 1848./70. O zbivanjima u Slavoniji u proljeće i ljeto 1848, posebno u pogledu suzbijanja mađarskog utjecaja, usp.: Slavko Gavrilović, *Virovitièka županija u revoluciji 1848–49.*, u: HZ XIV., Zagreb 1961., 1.–73.; Isti, *Srem u revoluciji 1848–1849.*, Beograd 1963.; Filip Potrebeca, *Požeška županija za revolucije 1848–1849.*, Zagreb 1984.; Dušan M. Berić, *Slavonska vojna granica u revoluciji 1848–49.*, Sarajevo–Zagreb 1984.

²³ HDA, Banska pisma (BP), 1848/kut. CLI/br. 230.

²⁴ *Zapisnik sabora trojedne kraljevine Dalmatinske, Hèrvatske i Slavonske 5. i slèdeèih mēseca lipnja i sèrpnja danah godine 1848 dèržanog* (dalje: *Zapisnik*), Zagreb 1848., èl. I./str. 5–6.

roda Translajtanije i »Mađarske« kao jednog manjeg dijela Ugarske, tj. područja na kojem kao većina žive Mađari. No, velika većina zastupnika izjasnila se za potpuno odvajanje Hrvatske od Mađarske i priključenje austrijskim zemljama. Sabor je izrazio želju da se Bansko vijeće potvrdi od kralja kao hrvatska vlada, a da se u Beču stvori vlada za cijelu Monarhiju s ministarstvima vanjskih, vojnih i financijskih poslova. Time bi odvajanje Hrvatske od Mađarske bilo samo djelomično, jer bi se obje trebale, po mišljenju većine zastupnika, vratiti u okvir Monarhije i priznati središnju vladu odgovornu austrijskom parlamentu. Sabor je istaknuo da s ugarskim narodima želi biti u »priateljskom savezu«, čije se podrobnosti mogu odrediti tek u budućnosti kada bude poznat odnos Hrvatske prema Austriji i Mađarskoj. Sabor je odlučno izrazio pripadnost Slavonije, Vojne granice i Primorja Hrvatskoj i svoju namjeru da i oružjem obrani hrvatski suverenitet i cjelovitost. Izabrano je i poslanstvo, koje je trebalo te glavne ciljeve hrvatske politike zastupati u austrijskom parlamentu.²⁵ Ove je zaključke Sabor ponovio u reprezentaciji kralju, koje je u ponijelo u Innsburck, gdje se Dvor nalazio, saborsko poslanstvo s Jelačićem na čelu. Reprezentacija sadrži opširni povijesni uvod, gdje se dokazuje višestoljetna nezavisnost Hrvatske od Mađarske na temelju posebnog Sabora i banske vlasti, krunidbene diplome za Trojednu kraljevinu, više slučajeva biranja posebnog kralja, kovanja različitih novaca od ugarskih, hrvatskih zastupnika kao kolektivnog tijela u požunskom saboru itd. Reprezentacija ističe da je hrvatska politika stvaranjem samostalne mađarske vlade izgubila mogućnost apeliranja na kralja radi nepotvrde zaključaka Sabora Mađarske, usmjerenih protiv hrvatske autonomije. Stoga je Hrvatskoj jedino preostalo da se jednostrano odvoji od Mađarske i nastoji se povezati s ustavnim austrijskim pokrajinama. Izražava se odlučnost Sabora da ne prizna nijednu vladu koja ne bi poštivala cjelovitost Monarhije i, pogotovo, koja bi ugrožavala političku individualnost i cjelovitost Hrvatske.²⁶

Hrvatska je javnost pozdravila ove saborske odluke i nadopunila ih idejama koje nisu u njima bile neposredno prisutne. Ti su se zaključci odnosili na ograničenu samostalnost i cjelovitost Hrvatske i očuvanje Habsburške monarhije, ali nisu ulazili u pitanje njezinog preuređenja, a pogotovo nisu sadržavali ideju austroslavizma koja je morala izgledati nerealna dok se ne ostvare osnovni nacionalni ciljevi. Hrvatski su listovi, koji nisu morali voditi računa o diplomatskim obzirima i određenju politike kao umijeća mogućeg, opravdali odvajanje od Mađarske i priključenje Hrvatske ustavnim austrijskim pokrajinama, jer je Hrvatska preslaba za potpunu samostalnost, a takvo priključenje omogućit će joj brži kulturni, privredni i politički razvitak. Njime će pomoći i austrijskim Slavenima, posebno Česima i Slovencima, da se lakše izbore, u borbi s njemačkim nacionalizmom, za nacionalnu autonomiju i cjelovitost svojih zemalja. Izrazili su i težnju da se cijela Habsburška monarhija preuredi u

²⁵ Isto, XI./11–12. O hrvatskom poslanstvu usp.: J. Šidak, Poslanstvo Hrvatskog sabora austrijskom parlamentu god. 1848., u: *Studije 1848–49.*, 175–195.

²⁶ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (NSK), Zbirka starih i rijetkih knjiga i zbirka rukopisa (Zbirka), Zbirka letaka (ZL), Uža Hrvatska, Slavonija i Rijeka 1848–1900. Razne stranke i pojedinci (Razne stranke) I/1848.–1849., R VIII. a B-2; Petar Korunić, Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine. Prilog poznavanju porijekla hrvatske nacije i države Hrvatske, u: *Povijesni prilozi* 11, Zagreb 1992., 235–240.

zajednicu ravnopravnih i suverenih nacija, koje bi u svojim unutarnjim poslovima bile potpuno nezavisne s posebnim teritorijem, saborom i vladom, a priznavale bi ovlasti središta – kralja, austrijskog parlamenta i njemu odgovorne vlade – u vanjskim, financijskim i vojnim poslovima. To je, zapravo, značilo, prihvaćanje ideje austroslavizma, već otprilike prisutne u češkoj sredini, po kojoj Habsburšku monarhiju treba očuvati u interesu malih slavenskih nacija nespremnih za potpuno osamostaljenje i ugroženih od moćnijih neprijatelja, poput njemačkog i mađarskog nacionalizma, te izvana ruskog carizma. U iznošenju ovih stavova hrvatska je javnost stalno polazila od, pogrešnog, kako se znatno kasnije pokazalo, uvjerenja da je obnova reakcije u Austriji nemoguća i da su osnovne političke tekovine revolucije – ustavnost, nacionalna ravnopravnost, parlamentarizam i sloboda tiska i udruživanja – neupitne.²⁷

Izražavajući ideju slavenske uzajamnosti i obrane »slavenske narodnosti« u Austriji, saborski su zastupnici ovlastili nekoliko Hrvata u Pragu kao predstavnike Hrvatske na Slavenskom kongresu, koji se u lipnju 1848. održavao u Pragu. Kongres, na kojem su aktivnu ulogu imali i hrvatski predstavnici, uputio je proglas europskim nacijama, osuđujući nametanje mađarskog jezika i narodnosti nemađarskim narodima u Ugarskoj.²⁸ U adresi austrijskom caru Kongres je iznio austroslavističku ideju o potrebi pretvaranja Austrije u savez suverenih i ravnopravnih nacija. Takvo bi načelo trebalo primijeniti i na istočni dio Monarhije, sazvati slovački i ukrajinski nacionalni sabor i omogućiti svim nemađarskim narodima uvođenje vlastitog jezika u javne poslove na područjima gdje čine većinu.²⁹

Hrvatsko saborsko poslanstvo doživjelo je neuspjeh u Innsbrucku. Kralj je primio poslanstvo 19. lipnja 1848. u prisutnosti mađarskog ministra vanjskih poslova i izjavio da ne može prihvatiti saborske zaključke, jer je Sabor nezakonito sazvan, a zastupnici nisu pravi predstavnici naroda. Kralj je ujedno obavijestio poslanstvo da je imenovao nadvojvodu Johanna kao posrednika u hrvatsko-mađarskom sporu. Iako saborski zaključci nisu prihvaćeni radilo se o kompromisu, jer je Jelačić, umjesto da protiv njega budu primijenjeni manifesti od 10. lipnja, primljen u audijenciju kao hrvatski ban i priznat kao jedna od pregovaračkih strana. Hrvatsko je poslanstvo povoljnije primljeno kod ostalih

²⁷ O tim stavovima usp. osnovne tekstove u zagrebačkim listovima: B. Šulek, *Poručanstva naše slobode* – NDHS, 10. VI. 1848/61; Isti, *Naš savez s austrijskom monarhijom* – NDHS, 15. VI. 1848/61; Lj. Vukotinović, *Trojedna kraljevina i Austrija – Saborske novine*, 15. VI. 1848/5; Donat Tomić, *Ueber die Lebensfrage der Königreiche Kroatien und Slavonien – Agrar Zeitung (AZ)*, 20. VI. 1848/68, 24. VI. 1848/69; *Die kroatische Frage und Oesterreich I–III.* – AZ, 8. VII. 1848/75, 11. VII. 1848/76, 15. VII. 1848/78, 20. VII. 1848/80, 22. VII. 1848/81. O austroslavizmu usp.: M. Prelog, n. dj.; Josef Koči, *Der Austroslavismus und seine Rolle in der tschechischen Politik*, u: *L'udovit Štúr und die slawische Wechselseitigkeit*, Bratislava 1969., 90.–116.; Václav Žáček, *Die Rolle des Austroslavismus in der Politik der österreichischen Slawen*, u: n. dj., 127.–146.; Isti, *Nacionalno-političko kretanje austrijskih Slavena za vrijeme revolucije god. 1848.*, u: *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XVIII.*, Sarajevo 1968/69., 21.–43.; J. Šidak, *Austroslavizam i Slavenski kongres u Pragu 1848.*, u: *Studije 1848–49.*, 95.–114.

²⁸ V. Žáček (ur.), *Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Sbirka dokumentů*, Praha 1958., 358–361.

²⁹ Isto, 374.

članova dinastije u privatnim audiencijama, ali to nije moglo prebrisati mučni utisak u hrvatskom poslanstvu o znatno jačem mađarskom položaju na Dvoru.

Nakon Jelačićevog povratka u Zagreb Sabor Hrvatske nastavio je s redovitim zasjedanjem. Većina je zastupnika prihvatila pregovore s Mađarima, iako je bilo primjedbi na činjenicu da mađarski Srbi nisu priznati kao pregovaračka strana i da je Jelačić trebao pregovarati s predsjednikom mađarske vlade L. Batthyányjem, a ne s palatinom Stephanom. Sabor je, naime, polazio od načela potpune samostalnosti i ravnopravnosti Hrvatske prema Mađarskoj, iz čega bi proizlazilo da je hrvatski ban jednak mađarskom palatinu i da jedino s njim može pregovarati. Kao uvjete za stupanje u pregovore s Mađarima Sabor je tražio opozivanje manifesta protiv Jelačića od 10. lipnja, priznanje mađarskih Srba kao pregovaračke strane i prihvaćanje njihovih zahtjeva za političkom autonomijom, priznanje zakonitosti Sabora Hrvatske, povlačenje mađarskih jedinica iz Slavonije i podrgavanje svih vojnih odreda u Hrvatskoj austrijskom ministarstvu rata, pozivanje na pregovore predstavnika Dalmacije, kao integralnog dijela Trojedne kraljevine, priznanje odgovorne hrvatske vlade i prestanak mađarskog progona Slavena u Mađarskoj.³⁰ U reprezentaciji nadvojvodi Johannu 2. srpnja 1848. Sabor se požalio na neispunjavanje osnovnih hrvatskih nacionalnih zahtjeva od ožujka zbog mađarskog utjecaja. U tome se očituje neravnopravnost hrvatskog, ali i ostalih nemađarskih naroda prema Mađarima. Reprezentacija je ponovila zahtjeve iz čl. XX/1848. o stupanju u pregovore s Mađarima i izrazila nadu da će se njima očuvati mir i cjelovitost Monarhije.³¹ Sabor je, također, tražio da Mađari priznaju cjelovitost Habsburške monarhije podvrgavanjem središnjim ustanovama – austrijskom parlamentu i njemu odgovornoj vladi, da omoguće ravnopravnost svih ugarskih naroda i priznaju samostalnost Hrvatske na temelju posebnog sabora i vlade.³² Zastupnici su banu Jelačiću dodijelili diktatorske ovlasti za sve slučajeve u kojima bi se zemlja našla u neposrednoj opasnosti za gubitak svoje nezavisnosti.³³ Smatrajući da ratne okolnosti nisu povoljne za zasjedanje Sabor se proglasio permanentnim, ali i odgodio zasjedanje do mirnijih vremena. Prije toga se u posebnom manifestu obratio europskim nacijama, ističući svoju odlučnost da pridonese slobodi hrvatskog naroda u slobodnom austrijskom carstvu. Ističe se da Hrvati imaju pravo na samostalnost i prema povijesnom pravu, jer je Hrvatska oduvijek bila država nezavisna od Ugarske (ne: Mađarske) i prema modernom nacionalnom pravu. Nacionalno je pravo, navodi se, dalje u manifestu, bitno ne samo kao

³⁰ *Zapisnik*, XIX/16–17.

³¹ NDHS, 6. VII. 1848/70. I Sabor Mađarske uputio je 4. srpnja 1848. reprezentaciju nadvojvodi Johannu u kojoj je izrazio čuđenje zbog neprimjene protujelačićevskih manifesta i tražio raspuštanje »nezakonitog« sabora u Zagrebu i potčinjavanje Hrvatske i Slavonije mađarskoj vladi (NDHS, 27. VII. 1848/79, 29. VII. 1848/80 i 1. VIII. 1848/81). O posredovanju nadvojvode Johanna usp.: Ferdinand Hauptmann, Erzherzog Johann als Vermittler zwischen Kroatien und Ungarn im Jahre 1848., u: *Zur Kunde Südosteuropas* II/1, Graz 1972; J. Šidak, Poslanstvo Hrvatskog sabora austrijskom parlamentu god. 1848., u: *Studije iz 1848–49.*, 175.–195.; Isti, Hrvatsko-mađarski odnosi u ljeto i ranu jesen 1848., u: n. dj., 197.–248.

³² *Zapisnik*, XX./18.

³³ Isto, XXI./18–19.

univerzalno važeće načelo, nego i s obzirom na nepravednu politiku Mađara prema nemađarskim narodnostima uopće, a Hrvatima posebno, kojima se negira politička autonomija i cjelovitost domovine. Mađari su, prema manifestu, negirali kraljevsku vlast, pokazali pretenzije na Slavoniju i Primorje, odrekli zakonitost zagrebačkog Sabora i željeli Hrvatima nametnuti mađarski jezik. Manifest ova pitanja shvaća kao »s a m o n e k o i k o od nebrojenijeh onijeh uvrijedah i ranah, koje su Magjari nam učinili i zadali... Po ovijem neka slobodni europski narodi izreku, jesu li naše rane takve da bi ih mi jednim mahom zaboraviti mogli, spada li magjarski narod u red dozrilijeh za slobodu narodah, i imamo li mi pravo slobodnim narodom u slobodnom Austrijskom carstvu biti?«³⁴ Ovaj je manifest primjer povezivanja, tipičnog za hrvatsku politiku 1848.–1849., tradicionalnog povijesnog i državnog prava s modernim načelom nacionalizma i pravom svake nacije na političko i teritorijalno ujedinjavanje i autonomiju. No, to se načelo nije željelo primijeniti na Mađare, jer su oni živjeli u sredini Monarhije i svojim bi separatizmom povukli i druge nemađarske narode.

Sabor Hrvatske iz lipnja i srpnja 1848. potvrdio je sve bitne odluke i ciljeve hrvatske politike u odnosu prema Mađarima. Izjasnio se za potpunu samostalnost Hrvatske od Mađarske, ali i izrazio želju za odustajanjem Mađara od potpune samostalnosti i prihvaćanja okvira Habsburške monarhije. Od toga nije želio odustati niti nakon neuspjeha saborskog poslanstva u Innsbrucku, kada je neočekivano morao pregovarati s vladom, koju nije priznavao i od koje se Hrvatska još u travnju 1848. odvojila. Inzistirao je na ravnopravnosti svih ugarskih naroda, ne samo kao općnitog načela, nego i zbog spoznaje da pluralna Ugarska, bez mađarske prevlasti, ne bi mogla više biti opasna za hrvatsku autonomiju i cjelovitost.

Nakon odgode Sabora Jelačić je u drugoj polovici srpnja 1848. proputovao Slavonijom i učvrstio utjecaj Narodne stranke u njezinom većem dijelu, osim Osijeka, koji je ostao pod utjecajem mađarske vlade. Nakon toga uputio se u Beč, gdje je krajem srpnja pregovarao s predsjednikom mađarske vlade. Pregovori nisu uspjeli, jer Mađari nisu željeli pristati na Jelačićeve zahtjeve da se odreknu samostalne vlade, priznaju zahtjeve Srba za stvaranjem Srpske vojvodine i odreknu se prevlasti nad nemađarskim narodima. Kamen spoticanja ostao je i državno-pravni položaj Hrvatske prema Mađarskoj, tj. pitanje radi li se o dvije ravnopravne i međusobno nezavisne države ili je Hrvatska integralni dio Mađarske.³⁵ U odlučnom stavu Jelačića je mogla samo učvrstiti pobjeda austrijske vojske nad Pijemontom u sjevernoj Italiji, što je opet omogućilo Dvoru postupno zaoštavanje stava prema mađarskoj vladi. Jelačiću su 4. rujna 1848. formalno vraćene banske ovlasti, a kralj je, u nekoliko proglasa 22. i 25. rujna, osudio nezakonite postupke mađarske vlade i tražio poštivanje svojih prerogativa i cjelovitosti Monarhije. U tim se manifestima Bečki dvor prvi put službeno izjasnio za punu ravnopravnost svih ugarskih naroda i prestanak mađarske prevlasti. Takav stav kasnije neće biti dosljedno proveden, ali u tom

³⁴ NSK, Zbirka, ZL, Razne stranke I./1848.–1849., R VIII. a B-2.

³⁵ Usp. Jelačićev proglas od 6. kolovoza 1848. hrvatskom narodu o pregovorima: AHAZU, Ostavština bana Jelačića, III/H-7.

je trenutku kralju i austrijskoj vladi poslužio kao taktički korak za lakše pridobivanje nacionalnih pokreta nemađarskih naroda protiv samostalne mađarske vlade.

Hrvatsko-mađarski odnosi od početka rata do kraja 1849.

Budući je Sabor Mađarske odugovlačio raspravu o hrvatskom pitanju, želeći dobiti na vremenu, Jelačić se odlučio, uz indiskretnu podršku Dvora, na vojnu intervenciju. Uputio je početkom rujna 1848. hrvatskom narodu novi proglas u kojem je mađarsku vladu ponovno optužio za protuhrvatsku djelatnost na političkom i vojnom planu, nepriznavanje ravnopravnosti ugarskih naroda i srpskih zahtjeva, te negiranje kraljevskih ovlasti i cjelovitosti Monarhije.³⁶ Prije prelaska Drave 11. rujna uputio je mađarskom narodu proglas u kojem je istaknuo da se ne bori protiv naroda kao takvog, nego protiv jedne »stranke« oko sadašnje peštanske vlade, koja narušava cjelovitost Carstva, te stoljetne mirne odnose između Hrvatske i Ugarske, kao i između samih ugarskih naroda. Izrazio se kao pristalica ožujjskih političkih sloboda, jer je bilo poznato da ga mnogi sumnjiče, ne samo u Mađarskoj, nego i zapadnoeuropskoj javnosti, kao jednog od glavnih pobornika austrijske reakcije, ali smatrao je da one ne mogu biti na štetu cjelovitosti Monarhije i slobode nemađarskih naroda.³⁷ Nakon prelaska Drave Jelačić je podvrgao Medimurje pod vlast Banskog vijeća, smatrajući, kao i hrvatska javnost općenito, da se radi o hrvatskom području, jer je bilo naseljeno isključivo Hrvatima, potpadalo je pod crkvenu jurisdikciju zagrebačkog biskupa i u prošlosti je bilo dio Hrvatske. Mađari su nastojali, u posljednji trenutak, spriječiti Jelačićevu intervenciju slanjem brojnog poslanstva u Beč, koje je tražio od kralja da Jelačiću zabrani prelazak preko Drave, odobri masovnu regrutaciju u Mađarskoj i zajam od 42 milijuna forinti i pruži mađarskoj vladi pomoć u ugušivanju hrvatske i srpske »bune«. No, mađarski su poslanici, koji su među stanovnicima Beča širili proglašenje o Jelačićevoj intervenciji kao početku reakcije i time pridonijeli izbijanju listopadske pobune, dobili su samo uopćen i, zapravo, negativan odgovor od kralja da će raditi za dobro Monarhije i ugarske krune.³⁸

U rujnu 1848. Mađari nisu mogli ozbiljnije vojno ugroziti područje Hrvatske i Slavonije, ne samo zbog Hrvatsko-slavonske vojne granice, nego i zbog nepostojanja organizirane mađarske nacionalne vojske. Stoga se Jelačićev prelazak preko Drave ne može opravdati kao napad radi obrane i predstavlja čin agresije na područje druge države i naroda. Međutim, usprkos tome, hrvatska

³⁶ Isto, III/B-42.

³⁷ NDHS, 12. IX. 1848/99. Uvjerenje da je mađarska težnja za nacionalnom nezavisnošću proizvod samo uske i slabe »stranke«, inače opće proširena u hrvatskoj javnosti toga vremena, bila je jednostrana i netočna, kao i mađarsko uvjerenje da je hrvatski pokret, u osnovi, proizvod austrijske reakcije. Radilo se, zapravo, o dva nacionalna pokreta, koji su imali potporu cjelokupne ili najvećeg dijela javnosti svojih zemalja, ali su sadržavali međusobno potpuno oprečne i nesuglasne ciljeve.

³⁸ *Slavenski Jug* (SJ), 10. IX. 1848./16, 13. IX. 1848./17. *Slavenski Jug* osnovan je početkom kolovoza 1848. i od početka je zauzeo oštar protumađarski kurs, pozivajući na oružani obračun s mađarskom vladom.

je javnost oduševljeno pozdravila početak rata. Bogoslav Šulek pisao je da su sadašnji rat, nemiri, financijski i trgovački kaos u Ugarskoj itd. posljedica neobuzdane mađarske težnje za gospodstvom nad drugim ugarskim narodima. Desetljeća nametanja mađarskog jezika i narodnosti dovela su do gubitka domoljubnog osjećaja prema Ugarskoj kod njezinih nemađarskih naroda, jer su uvidjeli da se ona pretvara u domovinu samo jednog naroda. Nasuprot tome, Hrvati su mogli s lakoćom podići vojsku, jer se svi u Hrvatskoj poistovjećuju sa službenom politikom. Pokretanje rata, po njemu, znači preokret u dugogodišnjem stanju zavisnosti hrvatskog naroda: »Poslë 800-godišnje zavisnosti podiže se narod ovaj opet jedanput, kao samobitno, samostalno tëllo, podiže se ne da se bije za tuđu korist i tuđu čast, nego da vojuje za svoju slobodu i svoju slavu, za svoju budućnost i svoje poštenje. Poslë 800-godišnjeg mërtilva stupaju Hèrvati opet jedanput na pozorište Europe, ne kao čija prirepina nego kao silan iz groba dižući se narod«. Osnovni je cilj rata, nastavlja Šulek, ostvarenje načela slobode, jednakosti i bratstva u Ugarskoj, ali ne samo, kako tvrde Mađari, za pojedince, nego i za sve narode. Stoga se ne može prihvatiti odvajanje Mađara od Austrije, koja je svim narodima garantirala ravnopravnost. Narodna ravnopravnost znači da bi svaki ugarski narod trebao dobiti svoju vladu i uvesti svoj jezik u javne poslove, a »buduć da su sva ova plemena... prslaba za ustrojenje nezavisnih dèržavah, zato će sklopit medju sobom savez te će se složiti u foederativnu dèržavu i time prokèrčiti svoj Austrii put k foederativnoj organizaciji (Bundesstaat)«. Južnim Slavenima pripada prvo mjesto u borbi za federalnu organizaciju Austrije i oni bi trebali organizirati, nakon završetka rata, u posebnu političku cjelinu. Ostale bj federativne države u bivšoj Ugarskoj činili Slovaci, koji bi se mogli pridružiti Česima, Mađari, Rumunji, dok bi se ugarski Nijemci i Ukrajinci (Rusini) pridružili svojim sunarodnjacima u Austriji.³⁹

Ivan Kukuljević, jedan od pomoćnih urednika *Slavenskog Juga*, bio je uvjeren u brzu i laku pobjedu Hrvata, koji ratuju za pravednu stvar, dok se Mađari bore za očuvanje apsolutne vlasti svojeg naroda i jezika nad drugim ugarskim narodima. Isticao je da će Hrvati »v o j e v a t i z a u n i š t e n j e g o s p o d s t v a m a g j a r s k o g a, t. j. z a u n i š t e n j e U g a r s k e a r i s t o k r a c i e, koja samo mađarskim duhom diše, za uništenje svih sadašnjih ugarskih častnikah, osobito višjih, i za uništenje sadašnjeg ustroja varmedjah [županija – T. M.]. Iz toga će stopèrv [tek – T. M.] sliediti oslobodjenje narodah ugarskih, osobito slavenskoga, koj se poslie toga sa ostalimi Slaveni austrijskim bliže svezati ima, priznajući kraj sebe jednakost i slobodu ugarskih Mađjarah, Niemacah i Vlahah«. Takav je cilj povezao s poštivanjem obećanja austrijske vlade o ravnopravnosti i slobodi svih naroda, a posebno slavenskih, u Habsburškoj monarhiji. Bio je prvi koji je iznio zloslutnu mogućnost da bi neispunjavanje hrvatskih zahtjeva značilo da hrvatska vojska »nije ustala kao ž i v o d u h o v n o t i e l o n a ž e l j u n a r o d a s v o g a, n e g o k a o m è r t v a m a k i n a [stroj – T. M.] n a z a p o v i e d t u d j i n s t v a!«⁴⁰ Jedan od urednika *Slavenskog Juga* Nikola Krestić pisao je, pozdravljajući početak rata, da vojska

³⁹ B. Š., *Naš rat i naša zadaća I-II*. – NDHS, 14, IX. 1848/100, 16, IX. 1848/101.

⁴⁰ Ivan Kukuljević, *Naša očekivanja od budućeg rata* – SJ, 1, IX. 1848/12. *Slavenski Jug* pokrenut je početkom kolovoza 1848. u Zagrebu i od prvog broja počeo je žestoko napadati mađarsku politiku i pozivati na oružani obračun s Mađarima.

Trojedne kraljevine mora »uvažavajući sadašnje okolnosti svijeta, pripoznati, da Ugarska, ovaj conglomerat potlačenih i ugnjetenih narodnosti, kao monarhija samostalna, u interesu civilizacije obstojati nesmie. Ona mora uvidjeti da duh vieka zahtieva, da se Ugarska u življe narodne, iz kojih sastoji, razpadne. Razadnutje ovo monarhije Ugarske u svoje življe, znači prestanak njezin. Čestice iz kojih je država ova sastojala, potriebom vieka gonjene, spojiti će se s ostalimi srodnimi življi u sadašnjoj Austriji, i stvoriti će novu preporodjenu Austriju, saveznu državu austrijsku«. Krestić završava članak mišljenjem da hrvatska vojska treba, nakon zauzimanja Budima i Pešte, pozvati ugarske narode da se »kao narodi slobodni i samostalni konstituiraju, i kao takovi u savez s inimi austrijskim narodima stupe«. ⁴¹ Krestić je, nešto kasnije, pozdravio odluku austrijskog parlamenta o odbijanju primitka mađarskog poslanstva, koje je time željelo ishoditi zaustavljanje Jelačićeve intervencije. Smatrao je da je parlament time želio izbjeći uvrijediti nemađarske narode, a posebno ugarske Slavene, koji se trebaju osamostaliti od Mađara i postati »kriepkim udom velikog tiela austrijskog«. ⁴² *Agramer Zeitung* pisao je da su talijanske i mađarske separatističke tendencije bile opravdane u predožujskoj, ali ne i u sadašnjoj Austriji, gdje je svim narodima zagantirana sloboda i ravnopravnost. Hrvatska vojna intervencija ne može se, po njemu, tretirati kao djelo reakcije, kako tvrdi njemački i mađarski tisak, jer se ban Jelačić i Hrvati bore za slobodnu Austriju. ⁴³

Ovi su stavovi hrvatske javnosti značili logičan završetak jedne nacionalne politike i koncepcije, koja je započela nepriznavanjem mađarske vlade u travnju 1848. i zahtjevom za priznavanjem ravnopravnosti svih ugarskih naroda. Budući da je tradicionalna Ugarska, u društveno-političkom razvitku do 1848., nestala i ustupila mjesto Mađarskoj, postavljalo se pitanje može li se uopće govoriti, nakon ostvarenja načela ravnopravnosti, ali i samostalnosti ugarskih naroda, o očuvanju Ugarske kao posebne političke zajednice naroda i zemalja Translajtanije. Prihvatanje ideje austroslavizma u ljeto 1848. o preuređenju Habsburške monarhije saveznu zajednicu slobodnih nacija omogućilo je široj hrvatskoj javnosti da negativno odgovori na to pitanje. Smatralo se da, u novim okolnostima, kada se činilo da revolucionarne tekovine u austrijskim zemljama ili više nisu upitne, poput nacionalne ravnopravnosti i političkih sloboda, ili su, poput ograničene samostalnosti svake nacije, stvar bliske budućnosti, nema potrebe inzistirati na posebnom političkom statusu Ugarske, čak i ako bi se u njoj ostvarila ravnopravnost naroda. Stara ugarska ustavnost tako više ne bi bila potrebna, kao prije 1848., za protutežu prema bečkom centralizmu i apsolutizmu. Time bi unutarnja podvojenost Carstva na zemlje Cislajtanije i Translajtanije izgubila svaki smisao i opravdanje i s političkog i s nacionalnog i s privrednog stajališta. No, kasnije jačanje austrijske reakcije dovest će postupno, u dijelu hrvatske javnosti, do modifikacije ovog stava i želje za očuvanjem Ugarske kao zajednice ravnopravnih naroda Translajtanije.

⁴¹ SJ, 13. IX. 1848/17.

⁴² SJ, 27. IX. 1848/23. Usp. i: AZ, 23. IX. 1848./108.

⁴³ *Das neue Oesterreich, oder: Der Ban von Kroatien und die Reaktion* – AZ, 21. IX. 1848/107.

Od sredine rujna 1848. postupno se gube, u zagrebačkim listovima, ali i dokumentima hrvatskih državnih organa, tekstovi o ugarskom pitanju i odnosu prema Mađarima. Osnovni je razlog tome u razbuktavanju građanskog rata u Mađarskoj, kada je postalo jasno da će oružje morati odlučiti o budućim političkim odnosima. Uglavnom se donose vijesti o ratnim zbivanjima, pri čemu se uglavnom govori sa zgražanjem o mađarskim zločinima nad Slovacima, Srbima i Rumunjima, a zločini počinjeni nad mađarskim civilima prešućuju se ili se opravdavaju kao osveta. Povremeno se čak pozivalo na potpuno uništenje Mađara kao »divljih Huna«. Hrvatska je javnost osudila pobunu u Beču u listopadu 1848., smatrajući, uz ostalo, da je izbila mađarskim utjecajem i novcima, kako bi se zaustavila Jelačićeva intervencija i lakše održala mađarska prevlast nad nemađarskim narodima u istočnom dijelu Monarhije.⁴⁴ No, vrlo su oštro osuđeni Jelačićevo podvrgavanje austrijskom konzervativnom časniku knezu Windischgrätzu, surova austrijska vojna pacifikacija Beča, zavođenje opsadnog stanja, ukidanje političkih sloboda i zabrane svih opozicijskih listova. Pojedini su hrvatski javni djelatnici u svemu tome vidjeli prvi znak obnove reakcije, ali nisu smatrali potrebnim mijenjati svoje ranije stavove o Mađarima.⁴⁵

Odnos prema Mađarima prevladavao je u hrvatskoj politici u proljeće i ljeto 1848. Međutim, nakon početka Jelačićeve intervencije sve više prevladava u hrvatskoj politici i javnosti pitanje odnosa prema austrijskim zemljama, što je u suglasnosti s nastojanjem za očuvanjem cjelovitosti Monarhije, a kod šire javnosti i s opće prihvaćenim načelom austroslavizma i preuređenja Austrije u saveznu državu. U tijeku studenog i prosinca 1848. pojavila se inicijativa kod dijela hrvatskih oblasti i listova da se pošalju hrvatski zastupnici u austrijski parlament, koji je, nakon ugušenja bečke pobune, nastavio sa zasjedanjem u moravskom gradiću Kroměřížu. No, Banskó je vijeće odbilo tu inicijativu, smatrajući da ona može postati aktualna tek nakon završetka građanskog rata i uređenja odnosa Hrvatske prema Austriji. Eventualno priključenje Hrvatske austrijskim zemljama uvjetovalo je, u jednom memorandumu kralju s kraja prosinca 1848., prihvaćanjem zaključaka Sabora Hrvatske.⁴⁶ Dok je Sabor Mađarske odbio priznati novog vladara Franza Josepha I., koji je stupio na prijestolje 2. prosinca 1848., smatrajući da se kralj mora kruniti i zakleti se Saboru na poštivanje ustava, hrvatska je javnost pozdravila smjenu na prijestolju, smatrajući da je bivši kralj Ferdinand bio vezan zakletvom za očuvanje mađarske prevlasti. Novi kralj, međutim, može nesmetano raditi na podjeli »Ugarske« na autonomne države po nacionalnoj osnovi i obnovi jedinstva Monarhije.⁴⁷ Me-

⁴⁴ SJ, 11. X. 1848/29, 18. X. 1848/32, 20. X. 1848/33, 22. X. 1848/34; NDHS, 17. X. 1848/114, 2. XI. 1848/121; AZ, 14. X. 1848/117, 17. X. 1848/118, 21. X. 1848/120, 28. X. 1848/123. O odnosu češke i hrvatske javnosti prema bečkoj listopadskoj pobuni usp.: J. Šidak, Listopadska revolucija u Beču i politika austroslavizma, u: *Studije iz 1848–49.*, 249.–289.

⁴⁵ SJ, 8. XI. 1848/41, 12. XI. 1848/43, 15. XI. 1848/44; Ivan Kukuljević, *Pozor Slaveni!* – SJ, 15. XI. 1848/44.

⁴⁶ O tome više: Tomislav Markus, Dvojbe o slanju hrvatskih zastupnika na austrijski sabor u Kroměřížu, u: *Kolo 11–12*, Zagreb 1994., 1236.–1250.

⁴⁷ NDHS, 12. XII. 1848./138; SJ, 16. XII. 1848./58; *Die ungarische Rebellion – AZ*, 19. XII. 1848/145, 21. XII. 1848/146, 28. XII. 1848/148, 30. XII. 1848/149; *Unsere Erwartungen – AZ*, 23. XII. 1848./147.

đutim, u tijeku siječnja i veljače 1849. najveći dio hrvatske javnosti postupno prelazi u opoziciju prema austrijskoj vladi, zbog njezine sve izrazitije centralističke i germanizatorske orijentacije, negiranja načela parlamentarizma i političkih sloboda, zabrana pojedinih opozicijskih listova, nastojanja da Austrija održi vodeći položaj u Njemačkom savezu itd. Velike je proteste hrvatskih oblasti izazvalo dobivanje njemačkih dopisa austrijske vlade, kojima ih je, preko Banskog vijeća, obavijestila o stupanju na prijestolje Franza Josepha I. Hrvatska je javnost jednoglasno osudila i Oktroirani ustav, koji su, rastjeravši austrijski parlament, svojim narodima »podijelili« vladar i vlada u ožujku 1849. On je osuđen zbog negiranja parlamentarizma, centralističke orijentacije, negiranja samostalnosti pojedinih povijesnih zemalja, nezahvalnosti vlade za žrtve južno-slavenskih i slavenskih naroda, a posebno zbog proglašavanja Vojne granice posebnom krunovinom, umjesto njezinog pripojenja Banskoj Hrvatskoj. Značajno je da se tada prvi put, od proljeća 1848., spomenula, u hrvatskoj javnosti, povijesna ustavnost zemalja Translajtanije – Hrvatske, Ugarske i Erdelja – kojima austrijska vlada nema prava jednostrano nametati ustave, zakone ili patente. Radilo se, dakle, o prvom povratku na tezu čestu prije 1848. o »drevnom ustavu« Hrvatske, ali i Ugarske kao protuteži bečkom centralizmu. Prema Oktroju Hrvatska bi bila potpuno nezavisna od Mađarske, ali to, očito, ne bi imalo velike vrijednosti u centralističkom ustrojstvu Carstva, kojem je težila austrijska vlada.⁴⁸ Banska je Hrvatska bila jedina zemlja lojalna austrijskoj vladi u kojoj, sve do rujna 1849., nije proglašen Oktroirani ustav.

Na opozicijsku orijentaciju hrvatske javnosti značajno je utjecala i politika austrijske vlade u onim dijelovima Mađarske, koju su, u od sredine prosinca 1848., zauzele austrijske jedinice. Tu su uglavnom favorizirani konzervativni mađarski velikaši, koji su postavljeni kao kraljevski komesari u »nemirnim« krajevima, uključujući i sjeverne županije u kojima su većinu činili Slovaci. Početkom veljače 1849. prvi se put registriraju takvi slučajevi u zagrebačkim listovima s vrlo negativnim komentarima, jer mađarski konzervativci nisu bili manje isključivi u pogledu nametanja mađarskog jezika nemađarskim narodima od pristalica potpune nezavisnosti Mađarske. U kasnijim mjesecima vrlo su česti članci u kojima se, više ili manje oštro, napada austrijska vlada zbog pomaganja mađarskih konzervativaca. Isticalo se da se time ne samo pokazuje nezahvalnost Beča za žrtve nemađarskih naroda, nego ih se odbija od daljnje borbe za cjelovitost Monarhije protiv mađarskih separatista. Često su se prenosili cjeloviti članci ili izvaci iz konzervativnih mađarskih listova u kojima se zagovarao »stari mađarski ustav« s prevlašću mađarskog jezika i narodnosti. Rješenje ugarskog pitanja moglo se, po mišljenju zagrebačkih listova, naći samo tako da svi nemađarski narodi dobiju autonomiju s posebnim područjem, vladom, saborom i slobodnom upotrebom svojeg jezika u javnim poslovima, a zatim da se slobodno, državnim ugovorom, povežu s ustavnim austrijskim pokrajinama. Uspjesi mađarske revolucionarne vojske u proljeće 1849. objašnjavani su razočaranjem nemađarskih naroda u austrijsku vladu zbog njezine

⁴⁸ Usp. većinu uvodnih članaka iz *Novina dalmatinsko-hercegovačko-slavonskih, Agrarmer Zeitung, Slavenskog Juga* i *Südslavische Zeitung* (SZ) u ožujku 1849. neposredno nakon dobivanja vijesti o rastjerivanju austrijskog parlamenta i oktroiranju ustava.

centralističke i germanizatorske politike, te potpomaganja mađarskih konzervativaca.⁴⁹

Osudu vladine politike u Mađarskoj izrazili su i hrvatski državni organi. Ban Jelačić, koji se uglavnom depolitizirao i bavio se vojnim pitanjima, izradio je krajem ožujka 1849. memorandum kralju. U njemu je oštro osudio favoriziranje mađarskih velikaša od strane vrhovnog zapovjednika austrijske vojske u Mađarskoj kneza Winsdischgrätza i založio se za davanje političke i teritorijalne autonomije Slovacima i Srbima.⁵⁰ Veliki odbor Sabora Hrvatske, koji je, početkom svibnja 1849., kralju predao molbu za potvrdu saborskih zaključaka, izradio je u isto vrijeme, u suradnji s predstavnicima Slovaka, mađarskih Srba i Rumunja, posebnu molbu kralju. U njoj je osuđeno podmuklo djelovanje mađarskih velikaša protiv nemađarskih naroda, ali posredno i cjelovitosti Austrije. Upozoreno je na stalnu »nevjernost« Mađara prema kraljevskoj kući u prošlosti i tražena politička i teritorijalna autonomija nemađarskih naroda u Ugarskoj. To je od sudbonosne važnosti ne samo za te narode, nego i za vlade, jer bi zadovoljni nemađarski narodi mogli uvijek suzbiti eventualno obnovljene mađarske težnje za otcjepljenjem od Austrije.⁵¹

Hrvatska javnost nije osuđivala vladinu politiku u Mađarskoj samo zbog općeg načela ravnopravnosti naroda, već i zato što je bila svjesna da to može neposredno ugroziti i Hrvatsku obnovom predožujskog stanja. Pravu je uzbunu izazvao mađarski dopis komorskog upravitelja u Budimu grofa Almásyja zagrebačkog tridesetnici u kojem naređuje da se prekine finaciranje narodne straže na Dravi. Uvodničar u *Novinama dalmatinsko-hèrvatsko-slavonskim*, vjerojatno Šulek, pisao je da su u Hrvatskoj u rujnu 1848. svi vjerovali da je zauvijek uništeno mađarskog gospodstvo u Ugarskoj. Međutim, nada je bila nerealna, kako se vidi iz nepravedne politike vlade u korist Mađara, a protiv »lojalnih« nemađarskih naroda. Međutim, Almásyjev dopis predstavlja uvredu Hrvatima, jer je pisan na mađarskom, u formi naredbe, iako je hrvatski ban zauzeo Budim i uz zaobilaženje Banskog vijeća kao hrvatske vlade. Autor opominje austrijsku vladu da Hrvati neće dopustiti da ih »na uzdi dèrži« pomoću mađarskih aristokrata i da će se Bansko vijeće znati suprotstaviti ovakvoj drskosti.⁵² *Slavenski Jug* objavio je Almásyjev dopis bez prijevoda, cinično napominjući da će se Hrvati, sudeći po nezahvalnoj vladinoj politici, ubrzo

⁴⁹ *Magjarski natažnjaci* – NDHS, 13. II. 1849/19; B. Š., *Ratovanje u Ugarskoj* – NDHS, 28. IV. 1849/51; SJ, 12. IV. 1849/43, 26. IV. 1849/48; SZ, 12. II. 1849/29; *Die Reorganisation Ungarns I–III* – SZ, 5. III. 1849/27, 7. III. 1849/28, 9. III. 1849/29; *Die Regierung und der Krieg in Ungarn* – SZ, 16. IV. 1849/45; SZ, 25. IV. 1849/46; *Die Politik der österreichischen Regierung in Ungarn* – SZ, 1. VI. 1849/67, 2. VI. 1849/68; AZ, 12. IV. 1849/44; *Die Alt-Conservativen des magyarischen Volksstammes* – AZ, 14. IV. 1849/45; *Zur ungarischen Frage* – AZ, 12. V. 1849/57; *Organisation der Slovakei* – AZ, 8. VIII. 1849/111.

⁵⁰ J. Šidak, »Društvo Slavenske lipè na slavenskom Jugu« (dalje: »Društvo«), u: *Studije 1848–49.*, 307.–309.

⁵¹ AZ, 27. VII. 1849/101, 28. VII. 1849/102; S. Pejaković, n. dj., XXXIII/201–209.

⁵² NDHS, 6. II. 1849/16. Iste su novine Almásyjev dopis prozvale »attentatom namijenom hèrvatskoj slobodi i narodnosti.« (NDHS, 8. II. 1849/17).

naviknuti na takve zapovijedi.⁵³ *Südslavische Zeitung* osudio je mađarski dopis kao izraz »orijentalne drskosti« i »hunskog aristokratizma« mađarskih konzervativaca.⁵⁴ *Agrarer Zeitung* izrazio je nadu da se radi o grešci i da je dopis namijenjen samo mađarskim oblastima. Istaknuo je nezahvalnost austrijske vlade prema velikim hrvatskim žrtvama za dinastiju i Monarhiju i tražio da Banskog vijeće i ban Jelačić što prije osiguraju potvrđivanje saborskih zaključaka.⁵⁵ Hrvatski savjetnik u austrijskoj vladi Metel Ožegović izrazio je, u pismu banu Jelačiću 9. veljače 1849., nezadovoljstvo vladinom politikom u Mađarskoj i upozorio na veliko nezadovoljstvo u Hrvatskoj zbog Almásyjevog dopisa, ali i vladine politike općenito. Smatrao je da se ravnopravnost ugarskih naroda ne može ostvariti ako se »Ugarska na pokrajine [ne] razdéli« i ako se ne spriječi slanje mađarskih dopisa u Hrvatskoj.⁵⁶ Predsjednik Banskog vijeća i banski namjesnik Mirko Lentulaj zamolio je Jelačića, u pismu 29. siječnja 1849., da se što prije vrati u Hrvatsku i sazove odgođeni Sabor, koji bi konačno uredio pitanje njezinog odnosa prema Austriji.⁵⁷ Tom se pozivu pridružilo društvo »Slavenske Lipe na slavenskom Jugu«, koje je okupljalo mnogobrojne istaknute političke i književne djelatnike iz Hrvatske. Društvo se, u pismu Jelačiću 13. veljače 1849., posebno požalilo na centralističku politiku vlade, nezahvalnost prema hrvatskim žrtvama i potpomaganje mađarskih konzervativaca na štetu nemađarskih naroda.⁵⁸

Sve otvorenije skretanje austrijske vlade u reakciju i obnovu predožujskog stanja dovelo je pojedine hrvatske nacionaliste do uvjerenja da se potrebno pomiriti s Mađarima i zajedno nastaviti borbu protiv Beča. Jedan od njih bio je urednik *Slavenskog Juga* Dragutin Kušlan, koji se i inače isticao člancima radikalnijeg karaktera, iako je i on prihvatio koncepciju austroslavizma. Kušlan se krajem svibnja 1849. sastao u Beogradu s mađarskim političarom J. Andrásyjem. Andrásy, u pismu predsjedniku mađarske revolucionarne vlade, govori o Kušlanu kao predstavniku brojne stranke (»un parti nombreux«), koja se u Hrvatskoj, navodno, osnovala nakon donošenja Oktroiranog ustava. Ta je stranka spremna na sporazum s Mađarima na protuaustrijskoj osnovi, ako bi ovi garantirali hrvatsku autonomiju i narodnost.⁵⁹ Andrásyjev prijedlog o uvjetnom prihvaćanju Kušlanovih zahtjeva mađarska vlada nije prihvatila, jer se uporno držala načela jedinstvene i nedjeljive mađarske države u kojoj nemađarski narodi nemaju pravo čak niti na ograničenu autonomiju, a pogotovo ne na samostalnost.

⁵³ SJ, 6. II. 1849/16.

⁵⁴ *Südslavische Zeitung*, 7. II. 1849/16.

⁵⁵ AZ, 8. II. 1849/17.

⁵⁶ HDA, BP, 1848–49/CLII/71.

⁵⁷ Isto, 1848–49/CLII/38.

⁵⁸ T. Markus, Dokumenti o Slavenskoj Lipi na slavenskom Jugu, u: RZHP 28, Zagreb 1995., 279–281. O djelatnosti zagrebačke »Lipe« usp.: J. Šidak, »Društvo«, u: *Studije 1848–49.*, 291–321.

⁵⁹ József Thim (ed.), *A Magyarországi 1848–49-iki Szerb fölkelés története* III., Budapest 1935., 790.–791.

Takve su inicijative, međutim, bile osobnog karaktera i nisu imale podršku hrvatske javnosti. Ništa nije poznato o »brojnoj stranci« s protuaustrijskim programom u Hrvatskoj u proljeće i ljeto 1849., iako bi njezino postojanje moralo ostaviti traga u izvorima. Niti u samom *Slavenskom Jugu*, suprotno nekim mišljenjima u historiografiji,⁶⁰ ne mogu se zamijetiti protuaustrijski tonovi i simpatiziranje s revolucionarnim mađarskim pokretom. U hrvatskoj je javnosti postojala grupacija, posebno okupljena oko *Slavenskog Juga*, *Südslawische Zeitung* i, do kraja lipnja 1849., *Novina dalmatinsko-hèrvatsko-slavonskih*, koja se zalagala za odlučan otpor svim centralističkim odlukama austrijske vlade i za obranu pune hrvatske autonomije, ali ona je trajno zadržala koncepciju austroslavizma i zauzimala se za legalna politička sredstva borbe. Druga je bila grupacija oko *Agramer Zeitung* i, od srpnja 1849., *Narodnih novina* (ranije: *Novine dalmatinsko-hèrvatsko-slavonske*), koja se također zalagala za austroslavizam i hrvatsku autonomiju, ali na temelju veće suradnje s vladom i, od kraja srpnja 1849., prihvaćanja Oktroiranog ustava. Na mirenje s revolucionarnim mađarskim pokretom objektivno se nije moglo pomišljati, jer Mađari ničim nisu pokazali da su promijenili svoju nepravednu politiku prema nemađarskim narodima. Tek krajem srpnja 1849., neposredno prije završetka rata, revolucionarni je Sabor Mađarske, prihvatio sitne ustupke nemađarskim narodima, ali bez teritorijalne autonomije. Osim toga, u travnju 1849. austrijski je car pozvao carsku Rusiju u pomoć protiv mađarskih separatista, pa je slom mađarskog pokreta za nezavisnost postalo samo pitanje vremena. Detronizacija Habsburgovaca, koju je u travnju 1849. proglasio revolucionarni Sabor Mađarske u Debreczenu, u zagrebačkim je listovima samo ukratko registrirana ili pozdravljena, ali u smislu da su sada Mađari skinuli masku i stupili u otvorenu bunu, pa je moguća lakša borba protiv njih. Kao pokazatelj protumađarskog raspoloženja u Hrvatskoj značajne su, osim pisanja zagrebačkih listova, i zakonske osnove o hrvatskoj vladi, saboru, narodnoj vojsci i odnosu prema Austriji, koje su izradili odbori Sabora Hrvatske u prvoj trećini 1849. U njima se uopće ne spominje odnos prema Ugarskoj/Mađarskoj, jer se polazi od ideje potpune nezavisnosti Hrvatske od bilo koje druge države u okviru zamišljenog austrijskog saveza.⁶¹

⁶⁰ Vaso Bogdanov, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49.*, Zagreb 1949.; Isti, *Hrvatska ljevica u godinama revolucije 1848–49. u svijetlu naše Četrdesetosmaške štampe*, Zagreb 1949., 325–328; Isti, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj od prvih stranačkih grupiranja do 1918.*, Zagreb 1958. 279–285; I. I. Leščilovskaja, *Idejno-političkoj soderžanije gazetii »Slavenski Jug« (1848–1849 gg.)*, u: HZ XXIX–XXX., Zagreb 1976–1977., 317; Ista, *Obščestvenno-političeskaja borba v Horvatii 1848–1849.*, Moskva 1977., 285. Puno je prašine u hrvatskoj javnosti i u Beču podigao članak u *Slavenskom Jugu*, 1. V. 1849/51 u kojem se Jelačić uspoređuje sa slavim poljskim generalom u mađarskoj vojsci Józefom Bemom. Međutim, i taj je članak protumađarski intoniran i poziva austrijsku vladu da efikasnije, novcem i oružjem, pomogne Hrvatima i Srbe protiv Mađara.

⁶¹ O tome više: T. Markus, *Zakonske osnove Odbora Sabora Hrvatske i Banskog vijeća 1849. godine*, u: *Časopis za suvremenu povijest* 28 (1–2), Zagreb 1996., 139.–159. Zakonske osnove vjerojatno je izradio Veliki saborski odbor, koji je počeo zasjedanje početkom siječnja 1849., a ne, kako je smatrano u gornjem članku, nekoliko saborskih odbora.

Slavenski Jug najdetaljnije je, od zagrebačkih listova, pisao o ugarskom pitanju u drugoj polovici 1849. Osim standardnog zalaganja za ravnopravnost ugarskih naroda i osuđivanja vladinog podržavanja mađarskih konzervativaca list je iznio još nekoliko značajnih stavova. Novi urednik Bogoslav Šulek suprotstavio se zalaganju provladinih bečkih listova za stvaranje slovačke autonomne države, smatrajući da Slovacima ništa ne bi značila carska krunovina s njemačkim službenim jezikom.⁶² Zanimljivo je da je i sam Šulek bio Slovak i da se ranije zalagao, kao i drugi hrvatski publicisti, za stvaranje autonomne slovačke države. Međutim, to je bilo u vrijeme kada je Šulek vjerovao u prevagu austroslavističkih koncepcija i pretvaranja Monarhije u saveznu državu slobodnih naroda. U drugoj polovici 1849. postalo je jasno da to više nije realna koncepcija. Stoga se Šulek zalagao, u više uvodnih članaka, za očuvanje autonomije Ugarske, ali kao zajednice ravnopravnih i slobodnih naroda, a ne kao mađarske države. To je značilo suprotstavljanje tzv. teoriji proigravanja (*Verwirkungstheorie*), koje su prihvatili bečki listovi i austrijska vlada, a po kojoj su Mađari revolucijom i bunom proigrali zauvijek svoja povijesna prava na autonomiju. Takvo shvaćanje nije, dakako, vodilo računa da time nisu i Hrvati proigrali svoja povijesna prava, nego su ih, po načelu legitimiteta, dodatno učvrstili svojom lojalnošću i borbom za održanje Monarhije. *Slavenski Jug* pisao da je Austrija »od vjeka na to smerala, kako da Ugarsku liši one svoje nutarnje uredbe, koja ju, istina, činiše pokrajinom Austrije, no nije ju sdruživala sa nasljednom absolutnom monarhičnom Austriom«. Pisac je članka isticao da je prevelika kazna uništiti Ugarsku zbog oholosti jednog njezinog »plemena«, tj. Mađara.⁶³ Oštro je osuđeno pogubljenje istaknutih mađarskih revolucionarnih političara i vojskovođa u listopadu 1849., jer se time ne može osigurati mir u Austriji, koja ionako ne bi uspjela savladati mađarsku bunu bez ruske intervencije.⁶⁴ Anonimni je pisac smatrao da bi prema poraženim Mađarima trebalo pokazati velikodušnost i pružiti opću amnestiju, kao najbolji put do stvaranja jake i slobodne Austrije.⁶⁵

U tim je tekstovima, dakle, prisutno djelomično obnavljanje ideje hugaro-patriotizma, česte prije 1848. u hrvatskoj politici, o ugarskoj (ne: mađarskoj) autonomiji nasuprot bečkom centralizmu. Spoznaja jakosti konzervativnih i centralističkih snaga dovodi ove hrvatske nacionaliste do svijesti o potrebi očuvanja političke individualnosti povijesnih zemalja Transilvanije – Ugarske, Hrvatske i Erdelja.⁶⁶ Pisanje *Slavenskog Juga*, koji je ranije žestoko

⁶² SJ, 11. VIII. 1849/13.

⁶³ *Finis Hungariae* – SJ, 29. X. 1849/177.

⁶⁴ SJ, 6. X. 1849/166; *Zašto padoše tolike žrtve u Pešti i Aradu?* – SJ, 18. X. 1849/168.

⁶⁵ *Sa Save pred Šimunje* – SJ, 31. X. 1849/179.

⁶⁶ U proturječnosti s ovim stavovima u *Slavenskom je Jugu* u drugoj polovici 1849. objavljeno više članaka, koji izražavaju tipične stavove austroslavizma o preuređenju Austrije u saveznu državu uz teritorijalnu autonomiju svake narodnosti. Ostalo je nejasno kako bi se mogla održati Ugarska kao posebna državna zajednica ako bi svaki narod Monarhije stekao svoju autonomnu državu, a pojedini se ugarski narodi, poput Nijemaca u zapadnim i Ukrajinaca u sjeveroistočnim županijama, pridruže sunarodnjacima u austrijskim pokrajinama.

napadao mađarski nacionalizam, moglo je izazvati dojam da je ovaj list odjednom postao promađarski orijentiran. Provladin *Agramer Zeitung* pisao je da zalaganje za opstanak Ugarske, umjesto njezine podjele po nacionalnom načelu, može ići u korist samo Mađarima i održanju njihove hegemonije nad nemađarskim narodima.⁶⁷ Šulek je u odgovoru naveo da malo tko ne bi žalio pretvaranje Ugarske u austrijsku krunovinu i nacionalnu katastrofu Mađara. No, istaknuo je da to ni u kojem slučaju ne znači žaljenje za ranijom mađarskom dominacijom: »Mi, koji smo se od nigda proti magjaromanii žestoko borili i borit ćemo se opet, ako bi se pojavila, imamo pravo posle svladane magjaromanie uzdahnuti nad sudbinom Magjarah...« Vjerovao je da će Mađari morati prihvatiti načelo ravnopravnosti ugarskih naroda, jer su za stoljeća upropastili svoju veličinu. Na kraju je konstatirao da »želimo pomirenje dostojno (al ne podloženo) s Magjari, želimo slogu svih austrijskih narodah, Slavjanah, Magjarah i Rumunah – želimo ein einiges Oesterreich [jednu jedinstvenu Austriju – T. M.], jer i nama prěti obća pogibelj od germanizma i skopčanoga s njim burokratizma«⁶⁸. Šulek je podržao mađarski otpor vladinoj namjeri da i u Mađarskoj svuda uvede jednake uniforme za državne službenike, jer to vrijeđa njihov narodni ponos, a tako bi reagirali i Hrvati.⁶⁹ Međutim, ovo umjereno solidariziranje *Slavenskog Juga* s poraženim mađarskim nacionalizmom nije značilo da je list zaboravljao gorska iskustva s Mađarima do jeseni 1849. Nije tako propustio registrirati, na primjeru pisanja konzervativnih mađarskih listova, mađarsko zadržavanje ranije isključivosti i nakon vojnog i političkog sloma. Mađari, po dopisu bivšeg urednika N. Krestića, i dalje ne priznaju ravnopravnost nemađarskim narodima i kod vlade traže podršku u svojoj antislavenskoj politici.⁷⁰ Zbog svojeg dosljedno opozicijskog stava, koji se izražavao i u ugarskom pitanju, *Slavenski je Jug* bio 11. veljače 1850. zabranjen odlukom bana Jelačića.

Zabranom *Slavenskog Juga* prestalo je detaljnije analiziranje hrvatsko-mađarskih odnosa u hrvatskoj javnosti za idućih desetak godina. U novom centralističkom ustrojstvu Carstva i potpunoj upravnoj i političkoj odvojenosti Hrvatske i Mađarske odnosi dvaju naroda, koji su se morali sukobiti s germanizatorskom politikom austrijske vlade, izgubili su na značenju. Do obnove hrvatsko-mađarskih političkih sporova, pregovora i traženja rješenja za dugoročni modus vivendi doći će tek nakon obnove ustavnog stanja 1860.

⁶⁷ *Die neue Politik des Slavenski Jug* – AZ, 5. XI. 1849/183.

⁶⁸ B. Š., *Politika Slavenskoga Juga* – SJ, 24. XII. 1849/223.

⁶⁹ B. Š., *Uniforma* – SJ, 18. I. 1850/15.

⁷⁰ SJ, 3. XII. 1849/206.

S U M M A R Y

HUNGARIAN NATIONALISM AND CROATIAN POLITICS, 1848–1849

The author analyzes the main aspects of Croatian-Hungarian relations from the beginning of the revolution in the Habsburg Monarchy in March, 1848, until the end of 1849. The author examines the causes of the conflict between Croatian and Hungarian national/political objectives, a conflict which proved impossible to reconcile, and the change in attitude toward Hungarian nationalism that took place among a part of the Croatian public during the second half of 1849. The main issues were: the constitutional relationship between the two nations, the rights of nations within the Hungarian kingdom, and the future of the Habsburg Monarchy. Croatian political objectives, from April 1848 onward, were independence from Hungary, the equality of all the nations of Hungary, and a recognition of the unity of the Monarchy. Hungarian politics were based on preserving the domination of Magyars over non-Magyars in Hungary; Croatia was viewed as an integral part of Hungary. Overwhelmingly, the Hungarians sought to preserve the military, financial, and diplomatic independence they gained at the start of the revolution. The Croatian public was sharply opposed to the conservative party of the Magyar aristocracy, and highly critical of the support it had from Austrian government.